

Det är som ett kärleksförhållande

Spelmissbruk bland ungdomar

Stig Helling

Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning

Rapport nr 72

Stockholm, 2003

Förord

De allra flesta i Sverige använder en liten del av sina tillgångar på spel och lotterier. Under år 2002 satsade varje invånare i genomsnitt 4 000 kr, vilket motsvarade cirka 3 procent av den disponibla inkomsten. Spel är för många enbart ett nöje, det ger en tillfällig spänning och en liten krydda i tillvaron. Men det finns också ett antal människor för vilka spel och tankar på spel överskuggar allt annat. Ekonomiskt innebär det att alla deras tillgängliga pengar går till spel. Ofta sätter de också andras pengar och tillgångar på spel. Det innebär att deras relationer till familjemedlemmar och vänner skadas och att de försummar arbete eller studier. Man kan säga att de blir spelberoende eller spelmissbrukare.

I takt med att spel och lotterier blir allt mer tillgängliga och att nya spelformer utvecklas blir också frågan om penningsspelets negativa sidor allt mer påtagliga. Liksom när det gäller alkohol befinner sig staten i en dubbel roll; å ena sidan tillhandahåller staten genom Svenska Spel en mängd spelformer och å andra sidan vill staten genom olika åtgärder förhindra eller begränsa skadeverkningarna. En annan likhet med alkoholmarknaden är att spelmarknaden i Sverige är strängt reglerad, men att internationella marknadskrafter alltmer gör sig gällande. Spel via Internet på utländska spelbolag ökar snabbt och där gäller inte de restriktioner som de svenska aktörerna måste följa.

Statens folkhälsoinstitut har fått regeringens uppdrag att följa utvecklingen av överdrivet spelande och föreslå insatser som kan minska de negativa konsekvenserna. Den här studien, som har genomförts av CAN med ekonomiskt stöd av Statens folkhälsoinstitut, utgör ett led i uppbyggandet av kunskapen och förståelsen av vad som ligger bakom att några tappar kontrollen över sitt spelande.

Psykologen och författaren Stig Helling har med fokus på ungdomar och deras spelande intervjuat 21 personer som kan beskrivas som spelmissbrukare och 12 spelare som inte har fått några allvarigare problem. Deras erfarenheter och författarens observationer presenteras här med ambitionen att ge såväl en detaljerad inblick i de olika spelarnas tankesätt och upplevelser som en analys av vad som kännetecknar ett spelmissbruk. Författaren diskuterar också likheter och skillnader med andra typer av missbruk.

Det är vår förhoppning att den här rapporten kan bidra till en ökad förståelse för hur spelmissbruk kan utvecklas och vilka konsekvenser det leder till. Materialet utgör ett utmärkt komplement till de mer sociologiskt inriktade studi-

er som gjorts om spelberoende och kan rekommenderas för alla som möter spelberoende i sitt arbete, men också för självhjälpgrupper och personer som har spelberoende människor i sin omgivning.

Rapporten har inte diskuterats av CANs styrelse, varför författaren själv svarar för tolkningar och slutsatser.

Stockholm i augusti 2003

Björn Hibell
Direktör

Innehåll

Inledning	7
Undersökningens syfte och metod	10
Spelmissbrukarna	13
Spelberoende och andra beroenden	15
Vägar in i spelberoende/spelmissbruk	17
Spelandet fortsätter – livet som spelmissbrukare	23
Från Svenssonliv till skumraskeri och kriminalitet	34
Alkohol, narkotika och spel	42
Att sluta	45
Några nedslag i en spelmissbrukares liv	51
Slutord	53
Referenser	55
Några fakta om spel och spelberoende	56

Inledning

Intet nytt under solen

I den här rapporten redovisas en undersökning som beskriver hur livet kan gestalta sig för människor som hamnat i ett extremt beroende. I vanliga fall brukar det handla om alkohol och droger när man talar om beroendeskapande beteenden, men i detta fall gäller det spel. Spel om pengar och pengars värde. Företeelsen är inte så modern som många kanske föreställer sig. Arkeologiska fynd pekar på att spel om värdeföremål förekom redan i de äldsta mänskliga kulturerna. I Bibeln berättas om hur de romerska soldaterna kastar tärning om Jesu klädnad. Ett geografiskt mer närliggande exempel är hur man på lokala mässor och marknader i vårt land bedrev lotterier där vinsterna utgjordes av sidenhalsdukar, lyckobrev eller andra för allmogen åtråvärda ting. En uråldrig variant var att ”spela på oxen”. Det gick ut på att några marknadsbesökare inköpte en ståtlig ox varefter de inbjöd hugade spekulanter att satsa en slant på en lott. Den som inte kammade hem första pris kunde ibland bjudas på någon slags förtäring eller ”kalas” som tröst.

Att spel inte bara varit ett västerländsk fenomen vittnar bland annat flera texter i Koranen om. Där uttrycks både skepsis och direkta fördömanden inte bara mot alkoholen utan även mot ”mazirspelet” som anses vara ett verk av djävulen i hans försök att fördunkla människors sinnen.

På grund av att spelandet innehåller destruktiva men för vissa parter också ekonomiskt lukrativa sidor har man från ”ansvarigt håll” försökt stävja, kontrollera eller åtminstone styra dess utbredning. På flera håll, som i Sverige, tog samhället, det vill säga staten, tidigt kontroll över spelverksamheten. Redan på 1700-talet fanns i Sverige ett statligt reglerat nummerlotteri som förestods av Bellman. Och på samma sätt som svenska folkets alkoholvanor genom beskattning tillfört statskassan ansevärliga summor har svenska folkets spelbenägenhet gjort det.

Utvecklingen det senaste decenniet

Attityden till spel om pengar började förändras i Sverige under efterkrigstiden. Under 1980-talet kom det stora genombrottet för spelindustrin. Därefter har omfattningen successivt ökat. Under 1990-talet spelades det årligen för

mer än 30 miljarder kronor vilket gav stora vinster till svenska staten, trav- och galoppsporten, folkrörelserna och spelindustrin.

Spel om pengar omgärdas idag av regler och bestämmelser som påminner om de som gäller för alkoholhanteringen. Ett fåtal arrangörer tillåts att sköta den svenska spelmarknaden. De har monopol på spel inom sina respektive områden. AB Trav och Galopp eller ATG svarar för vadhållning vid trav- och galopptävlingar, AB Svenska spel ansvarar för vadhållning vid fotbolls- och idrottsarrangemang och för vissa lotterier. Folkrörelserna har tillstånd att anordna bingo och egna lotterier. Endast spel som godkänts av Lotteriinspektionen, länsstyrelsen eller kommunala myndigheter är tillåtna.

Det största spelet är idag spel på värdeautomater. På omkring 2 000 restauranger finns ca 6 500 Jack Vegas spelautomater utplacerade. I Bingohallar finns ytterligare knappt 500 spelautomater av samma typ, men där kallas de Miss Vegas. Samtliga maskiner ägs av Svenska Spel. Lagligt spel i privat regi förekommer endast inom restaurangbranschen genom kasinobolagens spel på omkring 1 200 spelbord. Därtill kommer fyra statliga kasinon i Sundsvall, Malmö, Göteborg och Stockholm som rymmer både kasinobord och spelmaskiner.

Överskottet från Jack Vegas och Miss Vegas går till ungdomsidrott och andra ungdomsaktiviteter medan överskottet från Svenska Spels övriga verksamhet går direkt till statskassan. ATG:s överskott går till trav- och galoppsporten. Överskottet från andra spel och lotterier går till folkrörelserna, där idrottsrörelsen dominerar stort, bland annat genom Bingolotto.

Vem spelar?

Vem spelar då i dagens Sverige och vad spelar man? Svaret är att en övervägande majoritet av svenskarna av båda könen under någon period av sitt liv ägnar sig åt spel som kan kopplas till materiella vinster. Det officiella utbudet är stort. Man kan satsa pengar på tipset, oddset, lången med flera i vanliga tobaksaffärer. På pubar och restauranger finns Jack Vegas spelautomater och på bingohallarna Miss Vegas. Utöver det officiella utbudet finns också en svart spelmarknad med bl a spelautomater. Hur omfattande den är i nuläget är svår att bedöma.

En av de mest folkliga och spridda spelformerna är Bingospel. Det utövas på bingohallar men även, vilket torde vara nästan varje svensk bekant, genom TV4:s försorg på lördagskvällar. Att tro att bingospel är en oförarglig företeelse bara för att det är djupt förankrat i den svenska folksjälen och förknippas med så gemytliga underhållare som Leif ”Loket” Olsson och Lasse Kronér är dock en villfarelse. Det finns exempel på människor som till den grad fastnat i bingohallarnas lockelser att de försummat arbete, familj, sociala relationer

och tillfogat den egna ekonomin svåra skador. Många bingohallar erbjuder numera även spel på spelmaskiner och kan i vissa fall också ses som en plantskola för annat spelmissbruk.

Forskningsresultat visar att det totalt är mer än 100 000 personer som har någon typ av spelproblem i Sverige. Av dessa kan minst 25 000 betraktas som direkt spelberoende som skulle behöva hjälp för att bryta sina spelvanor. Att de som är mitt uppe i sitt spelmissbruk lever ett handikappat liv framgår av nedanstående korta citat från några spelberoende människor.

Olyckliga kärleksförhållanden

”Jag steg upp mitt i natten. Kunde inte sova. Det var kolmörkt ute, kallt och snöglöpp. Jag plågades av värk i lederna. Men puben var ännu öppen någon timme så jag pulsade iväg trots det dåliga väglaget. Hann dit innan stängningsdags. Spelade bort mina pengar och kunde sen återvända till min säng och sova lugnt.”

”När man spelar bingo är det så spännande att man knappt har tid att gå på toa. Och äta är det inte tal om. När man väl tvingas ta en paus och lämnar bingohallen står maskinerna därute i foajén och väntar. Man blir ganska matt till slut.”

”Det började så smått med trisslotter, sen blev det bingolotto. Jag köpte några stycken i veckan och satt där och kryssade. Det gick inget vidare så det blev snart 20-30 stycken per gång. Utan att jag egentligen visste hur det gick till köpte jag till slut 200-300 lotter i veckan. Min arbetsgivare betalade eftersom det var jag som var företagets kassör. När revisionen kom till slut var jag skyldig ett par miljoner. Nu sitter jag på anstalt, min fru och mina barn har lämnat mig, har förlorat mitt jobb och kronofogden är den ende som hör av sig.”

”Morsan var för djävlig i lördags. Jag bad henne gå ut med hunden. Det gjorde hon men hon sålde den till en granne för en femhundring. Hon behövde pengar till Jack Vegas.”

”Sa till min sambo att jag skulle gå ut och köpa mjölk. Kom hem först morgonen därpå. Han frågade efter mjölken, den hade jag glömt. Hade hängt med till puben där det finns maskiner. När de stängde drog vi vidare till en svartklubb.”

Undersökningens syfte och metod

På enkla frågor om varför människor beter sig på ett visst sätt finns sällan enkla svar. Vem blir spelmissbrukare, narkoman, alkoholist eller våldtäktsman? Och varför? Frågan rymmer minst två komplikationer: dels är en människas beteende en funktion av ett flertal samverkande faktorer som svårigen kan isoleras från varandra, dels kan man inte utan vidare från det enskilda fallet uttala sig om en hel grupp. Om man eftersträvar en så sann bild som möjligt måste man inse att varje människa är unik och förklaringarna kan bli lika mångskiftande som det antal människor man har att göra med. Syftet med den här undersökningen är ändå att försöka finna typiska variabler som kan förklara varför en del unga lockas in i spel, hur spelberoende utvecklas och vad som krävs för att man skall minska eller bli kvitt sitt missbruk.

Begreppet spelberoende har något skiftande betydelser. I den internationella litteraturen beskrivs spelberoende allt oftare som ett heterogent fenomen. Spelmarknaden är i ständig förändring och spelberoende personer kan sinsemellan vara mycket olika avseende exempelvis uppkomsthistoria, spelformer och personlighetstyp (Griffiths 1998, Rogers 1997).

Kunskapsområdet spelberoende är relativt lite kartlagt. Frågan om vilka som blir spelberoende och varför är fortfarande inte tillfredsställande besvarad. Jag har valt att närma mig problemet genom att använda en kvalitativ metod. Ett antal personer med skiftande erfarenhet av spel har djupintervjuats.

Kvalitativa intervjuer varierar i en rad olika dimensioner. De kan skilja sig i graden av struktur, från välorganiserade intervjuer uppbyggda kring en rad fasta standardfrågor till öppna intervjuer där specifika teman står i fokus men utan att frågornas formulering och ordningsföljd är bestämd i förväg. Jag har valt en kombination av dessa två.

Den kunskap Statens folkhälsoinstitut i dag har om spelberoendets omfattning bygger på resultaten från enkät- och intervjuundersökningar. På grundval av den kliniska definitionen av spelberoende i DSM (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, American Psychiatric Association) har olika instrument utarbetats, främst SOGS (South Oaks Gambling Screen) och Fischer DSM IV. I undersökningar där dessa frågeformulär använts brukar vanligtvis redovisas två grupper med spelproblem. Som *spelberoende* eller *patologiska* spelare karaktäriseras personer som har uppenbara svårigheter att avhålla sig från spel och vars spelande har fått flera allvarliga konsekvenser för dem själva och deras omgivning. Som *problemspelare* karaktäriseras per-

soner som har fått mer än enstaka problem på grund av sitt spelande, men som inte helt når upp till kriterierna för spelberoende. I denna rapport används också termen *spelmissbrukare* som anspelar på båda dessa grupper (se bilaga).

Intervjuerna har utförts i en lugn miljö och förtroendefull atmosfär. Intervjupersonerna har garanterats anonymitetsskydd och de namn som är knutna till nedanstående citat är fingerade. Varje möte har inletts med att jag bitt intervjupersonen ge en bild av sig själv, sin familj, uppväxt och allmänna sociala bakgrund. Därefter har jag ställt ett antal nyckelfrågor om personens spelkarriär som han/hon givits tillfälle att svara fritt och spontant på. Nyckelfrågorna har rört områden som tidiga erfarenheter av spel, upplevelser under själva spelandet, spelbeteendets utveckling, finansiering, svårigheter att sluta, konsekvenser för den egna och närståendes livsföring.

När intervjupersonen givit sitt svar har han/hon ibland med kroppsspråk eller tonfall antytt att ämnet ännu inte är uttömt. Jag har då uppmuntrat honom/henne att vidareutveckla sina tankegångar.

Vid redovisningen har de intervjuade indelats i två grupper som här kallas *spelmissbrukare* och *fritidsspelare*. Det finns dock ingen helt klar rågång mellan dessa. Till den förra gruppen räknas personer som varit eller fortfarande är spelberoende (enligt den definition som gavs ovan) samt personer som spelar eller har spelat i en sådan omfattning att de bedöms ligga i riskzonen för att bli spelberoende, s k problemspelare. Den gruppen kommer ägnas störst utrymme i denna skrift. När inget annat sägs gäller redovisningen spelmissbrukare. Till fritidsspelare räknas personer som tycker om att spela men har en tillfredsställande kontroll över sitt spelande och förmåga att sluta i tid.

Ett strikt urval i traditionell vetenskaplig mening av spelmissbrukare och fritidsspelare har inte kunnat göras. Intervjupersonerna har rekryterats från miljöer som i högre grad än andra kan antas hysa människor med spelmissbruk, i detta fall behandlingshem, kriminalanstalter och kamratföreningar mot spelmissbruk. Klienterna informerades om undersökningen och dess syfte via respektive institutionsledning. Detta resulterade i att ett antal spelmissbrukare eller före detta spelmissbrukare anmälde intresse för medverkan. I några fall skedde rekryteringen genom att jag själv besökte spelklubbar och ”på plats” intervjuade spelare.

Gruppen icke spelmissbrukare, fritidsspelarna, rekryterades huvudsakligen genom den så kallade snöbollsmetoden. Den innebär att när en intervju avslutats ber man intervjupersonen lämna namn på andra han känner som spelar. Genom att slumpmässigt välja ut någon eller några av dessa upprepas proceduren tills ett tillräckligt antal individer erhållits. På samma sätt som för spelmissbrukarna intervjuade jag vid några tillfällen även fritidsspelare ”på plats.”

Sammanlagt redovisas här intervjuer med 21 spelmissbrukare och 12 fritidsspelare.

Intervjuerna med spelmissbrukarna varade mellan en och två och en halv timme, med fritidsspelarna mellan en halv och en timme.

Av spelmissbrukarna är 18 män och tre kvinnor. Deras ålder ligger generellt mellan 20-30 år men är i ett par fall högre. Fritidsspelarnas ålder varierar mellan 18 och 30 år. Fyra är kvinnor.

Min ambition har varit att försöka ge en så förutsättningslös och uttömmande bild som möjligt av problemområdet utifrån de svar intervjupersonerna givit. Inom vetenskapsteorin kallas den metod som valts generativ eller explorativ. Fördelen med en sådan metod är att den i så hög grad som möjligt saknar förutfattade meningar till skillnad mot traditionella metoder som utgår från en fastställd hypotes vars sanning prövas genom olika i förväg bestämda observationer. Med den senare metoden filtreras lätt händelser bort som inte ryms inom hypotesens ram men som ändå skulle kunna vara av värde för en ökad förståelse av problemområdet. En svaghet med den valda metoden är dock att man måste vara försiktig med att dra alltför generella slutsatser.

I anslutning till typiska problemsituationer som spelmissbrukare och fritidsspelare ställs inför har jag refererat till befintlig litteratur där sådan funnits men också tillåtit mig göra en del egna reflexioner kring spelmissbrukets släktskap med andra beroendekområden.

Spelmissbrukarna

Social och etnisk bakgrund hos spelmissbrukarna

Av de 21 intervjuade spelmissbrukarna kommer drygt hälften från lågutbildade eller relativt lågutbildade hem där föräldrarna är socialbidragstagare eller har lågstatusyrken. Men det finns också representanter från högutbildade och/eller höginkomsttagande familjer.

I hälften av fallen är familjen splittrad genom skilsmässa. Fem individer har invandrarbakgrund. Vad beträffar intervjupersonernas egen utbildning och yrkeskarriär ges en ganska splittrad bild. Flertalet saknar en gedigen utbildning och de som har utbildning har skaffat den under stor möda och med många avbrott.

Någon säker slutsats om spelmissbrukares sociala hemvist i allmänhet bör inte dras från vårt material. Det skulle kunna vara så att unga från mindre bemedlade hem i högre grad än andra lockas in i penningspel bland annat för att kompensera en bräcklig ekonomi eller låg självkänsla. Men förklaringen till urvalets sammansättning kan delvis ligga i det faktum att flera intervju personer rekryterades från kriminalanstalter och behandlingshem, institutioner som i första hand inte befolkas av personer från högre socialgrupper. Unga med problem från sistnämnda samhällskategorier, det gäller också allmän asocialitet, alkohol- och drogmissbruk, har ofta större möjligheter att få hjälp och stöd från sin närmiljö vilket minskar sannolikheten för institutionsvistelser. Något som också antyds i en del intervjusvar:

Kalle: ”När allt kärvade till sig ordnade mor och far en lägenhet ...”

Pelle: ”Mormor betalade en stor del av de skulder jag dragit på mig.”

Spelmissbruk förekommer alltså i alla socialgrupper men kan vara mera dolt i vissa. Missbrukare från lägre socialgrupper hamnar antagligen, liksom alkohol- och drogmissbrukare, lättare i en kritisk livssituation än dem som kommer från högre socialgrupper.

Fem personer i missbruksgruppen har invandrarbakgrund. De utgör alltså en fjärdedel av samtliga i den kategorin, vilket är mer än deras andel i totalbefolkningen. I det här sammanhanget speglar det sannolikt faktiska förhållanden. Intervjusvaren, både från missbrukare och fritidsspelare, talar för att proportionen invandrare som spelar är högre än för icke invandrare. Något som också bekräftas av personal på spellokaler som jag slumpmässigt inter-

vjuat liksom egna iakttagelse i samma miljöer. Av svar från ungdomar med invandrarbakgrund framgår också att de ofta känt ägaren eller hans släktingar och/eller att ett viktigt motiv för att besöka lokalen har varit att träffa landsmän eftersom de ofta saknar alternativa fritidsaktiviteter och lever mer isolerade i sina bostadsområden än svenskfödda. Om de då i dessa miljöer exponeras för olika slags spelmöjligheter kan det bidra till ett överdrivet spelande (Jansson et al, 2003).

Spelberoende och andra beroenden

Frågan varför man hamnar i ett spelberoende är inte lättbesvarad. Som fallet är vid andra beroendeförhållanden rör det sig om en samverkan mellan personlighet och yttre omständigheter. Personligheten i sin tur formas till stor del av biologiskt arv och tidiga livserfarenheter. Ett ofta använt begrepp är "det sociala arvet" som innebär att den unga individen tar till sig, imiterar, de nära vuxnas sätt att uppföra sig och lösa kriser i olika livssituationer. När individer kommer ut i livet har de alltså olika förutsättningar att hantera omgivningens krav och möjligheter, bearbeta ångslan, möta det okända, tillfredsställa behov av spänning och omväxling.

Jacobs och Rönnberg menar i ett tillägg till inlärningsteorin att spelberoende personer ofta bär på en känsla av utanförskap. Denna har sin grund i de interaktioner som byggts upp med föräldrarna där barnet, som de uttrycker det, på grund av medfödda biologiska avvikelser eller av andra orsaker, har ett smalare "fönster" att kommunicera med när de möter omvärlden. Detta leder till att barnet inte riktigt förstås av "normalgoda" föräldrar och inte heller känner sig förstått (Jacobs 1989, Rönnberg 1993).

Intervjuszvaren antyder att benägenheten att spela inte alltid beror på en fixering vid själva spelet utan mer på underliggande behov av att söka utmaningar, spänning och leva sitt liv "nära katastrofens rand". Man söker upplevelser utanför de vanliga eller "kicker" som det brukar kallas i vardagligt tal. De flesta människor behöver "kicker" för att livet skall kännas meningsfullt och vara uthärdligt. "Kickers" yttre förklädnad spelar då mindre roll.

Exempel på mer extrema varianter kan man finna hos en del alkohol- och drogmissbrukare men också hos personer som brukar gå under benämningen "äventyrare" eller "sensationseekers".

Ett tydligt "beroendedrag" kan återfinnas hos medlemmarna inom en och samma familj eller mellan generationer inom samma släkt. En tjuugoåttårig kvinnlig fritidsspelare ger en komprimerad bild av sig själv och sin familj:

"Själv gillar jag starkt att spela på maskiner. Mamma spelar nästan dagligen på hästar och Keno, brorsan dricker rätt mycket och syrran älskar att dyka."

Elsa säger: "Mina föräldrar är alkoholister, en bror är narkoman och en är normal. Själv är jag rastlös och har dämpat min oro med spel. Ville så att säga hitta mitt eget missbruk."

Måns: ”Mina föräldrar har inte druckit mycket och aldrig spelat. Men jag och min tvillingbror har var och en på sitt håll spelat bort massor med pengar. Vår äldre bror har knarkat i många år.”

När 39-åriga Eva sammanfattar sitt liv får man intrycket att just benägenheten att vara beroende i någon mening är själva motorn i hennes liv. Det likasom ”vandrar” runt inom henne och manifesterar sig på olika sätt vid olika tidpunkter:

”Det började med att mina föräldrar och släktingar spelade kort nästan varje helg. Alla släktträffar gick ut på det. Man käkade och sen togs kortleken fram. När jag var 13 och började tjäna egna pengar fick jag vara med. Jag riktigt längtade efter att kortleken skulle komma fram.

När jag i sena tonåren flyttade hemifrån utvecklade jag en rätt besvärlig anorexia under några år. Mamma sa jämt att jag var knubbig och hon höll alltid på att banta. Jag tog illa vid mig och gjorde likadant, fast mera extremt.

När jag väl fick bukt med anorexian började jag spela igen. Nu på bingo. Jag var besatt av bingospel. Mina tankar rörde sig bara runt det här, när jag var på jobbet eller träffade vänner. Efter ett tag körde jag omväxlande med Jack Vegas. Spelade bort allt jag ägde. Sen träffade jag en kille som jag tyckte om. Han var rätt illa däran och behövde all min uppmärksamhet och det fanns inte så mycket utrymme till spel. Men när han började må bättre återupptog jag spelandet. Nu ofta i kombination med alkohol. Det blev mycket drickande ett tag framöver. Nu lever jag ett ganska nyktert liv men längtan efter spel gör sig alltmer påmind.”

Maria: ”För mig har det antingen varit spel, alkohol eller shopping när jag inte mått bra. Men nästan aldrig samtidigt.”

Ett exempel där spelbenägenheten åtminstone verkar vara en funktion av ett socialt arv och sträcker sig över flera generationer är det vittnesmål Maria lämnar:

”Min mamma har alltid spelat. Hon har köpt trisslotter, penninglotter, bingo-lotter, spelat på tipset, lotto, travet. Allt med andra ord. Och hon vinner jämt. Själv köpte jag lotter redan i skolan. Då det såldes ”21-lotter” köpte jag upp alla. Vann tillbaka pengarna. Senare blev det mycket maskiner för min del, särskilt när jag inte mådde bra.

Mina tre barn är jätteintresserade av lotter. När vi är ute och handlar tillsammans köper vi lotter till dem. Det blir två tre gånger i veckan. Och om någon vuxen vinner får barnen alltid vinsten. Till helgen ger jag dem ofta några skraplotter i stället för lördagsgodis.”

Vägar in i spelberoende/ spelmissbruk

Hög exponering

En gammal regel säger att tillgång styr efterfrågan. En individ som bär på en benägenhet för spelmissbruk utvecklar lätt detta om han hamnar i ”rätt” miljö. Om tillgången på spelmöjligheter är god i de miljöer där unga individer ofta rör sig kan den väcka till liv en slumrande lust till våghalsigt spel. Om benägenheten inte är så stor från början kan en ständigt återkommande exponering av ”läckra” maskiner ändå få konsekvenser att man ”blir biten” något som i sin förlängning kan sluta med spelmissbruk.

Pelle säger: ”Vid 16 började det på allvar. Jag hade ofta ätit på en pizzeria där det fanns maskiner. Det är klart att man provade lite då och då. Vann lite, fick en känsla av lättförtjänta pengar.”

När man väl ”bestämt” sig för att spela finns det en hel arsenal av varianter att välja på.

Delvis är valet en funktion av ålder. De som är under 18 år har ofta svårt att få spela på maskiner. Det hindrar inte att en del företagsamma, på samma sätt som unga folkölsälskare, utvecklar listiga strategier för att nå sitt mål (Helling 1995).

Alternativet till maskiner är oddset, tippet och trav och vid något högre ålder, särskilt för kvinnor, bingo. Samtliga förbjudna för minderåriga att utöva, men det är förbud som är mycket lätt att kringgå med äldre kamraters, syskons eller föräldrars hjälp. Den mest lättillgängliga speltypen är förstås kortspelet, framför allt poker och 21, som spelas i alla åldrar och skiftande miljöer, både lagliga och olagliga. Det är möjligt (men på nuvarande kunskapsstadium svårt att fastställa) att tidigt kortspelade om pengar kan vara en viktig förklaring till spelmissbruk senare i livet.

Hos de spelsugna finns alltså ett stort utbud av spelvarianter. En del kommer att välja någon av dem som de sen bygger upp en hel kultur kring med speciella ceremonier som utförs före, under och efter själva spelakten. Men det finns också ”blandmissbrukare.” De som till exempel prioriterar bingo och spelar på maskiner i pauserna, pokerspelare som kopplar av med maskinspel och vice versa. Eller storspelare av något slag som i förbifarten köper några

trisslotter eller slänger in ett par kuponger på oddset. Som när en heroinist tar sig en ”braja” eller några tabletter benzo i väntan på häftigare upplevelser.

Gruppsycket

Om man tillhör en kamratgrupp där flertalet medlemmar gärna spelar tillkommer ytterligare en dimension: gruppsycket. Man gör som de andra gör, ibland mer för att få vara en del av gemenskapen än av egen lust. Ett kollektivt slentrianmässigt beteende utvecklas – där spelandet småningom för den enskilde rullar på av egen kraft.

Nico: ”Det var kul att hänga med i gänget. Vi gjorde grejer tillsammans, kollade på sport, drack ibland och spelade på maskiner.”

Tidig debut

Spelmissbrukarnas första erfarenhet av spel har med enstaka undantag skett vid låg ålder, ofta under den första tonårstiden. I ungefär hälften av fallen har det gällt enarmade banditer eller andra typer av spelmaskiner. Debuten har ofta skett ombord på färjor tillsammans med familjen på semesterresa. Maskinernas blinkande lampor och rasslande ljud har satt outplånliga spår i den unges medvetande. ”Spelet i sig” har varit en tjusning och tillräckligt skäl för att vilja pröva igen.

Martin: ”I början var det roligt att bara spela på maskinerna, lite spännande, gnistrande färger.”

Frans: ”Det var så spännande att spela på maskinerna att man darrade i hela kroppen.”

Kalle: ”Som 13-14-åring sätter jag igång med ett systematiskt spelande på olika maskiner. Det var det inte så viktigt att jag vann, det var så spännande, som en rolig film alltihop. Jag hade dessutom gott om pengar. Snart blev bingo den viktigaste spelformen för mig. Jag gillade spelmiljön. Gick från lokal till lokal och stod i timtal och såg på när andra äldre spelade. Jag blev lite kompis med dem, spelade själv så fort jag fick tillfälle. Vid 16-18 var läget däremot annorlunda. Då ville jag spela för att få pengar, inte för att det var spännande.”

Det är inte bara spelmaskiner som intervjupersonerna fascinerats av. De unga manliga individerna har i olika grad, och inte minst i tidiga år ägnat sig åt kortspel, senare också tipset, oddset och annat som också gett starka upplevelser.

Nico: ”Det går inte att beskriva den där känslan som infinner sig när man spelar poker. Det är som att kriga – man skall slå de andra, sina fiender. Pengarna förstärker upplevelsen.”

Tidigt spel – tidig vinst

Efter ”jungfruspelet” söker sig många tillbaka till liknande spelmiljöer. Om debuten har skett under en semesterresa har de yngsta ofta mötts av det bistra beskedet att miniåldersgränsen för vistelse på hemortens spellokaler är 18 år. I väntan på sin myndighetsålder har de fått nöja sig med andra typer av spel som varit mer lättillgängliga. Ibland har alternativen varit så pass fängslande att de, åtminstone temporärt, minskat deras intresse för maskinspel.

En del maskinålskare har dock lyckats kringgå åldershindret genom att ”hänga med” äldre kamrater, flickvänner, bröder till spelstället och via dessa kunnat fortsätta spela. Ibland har de lärt känna pubägaren, vilket fungerat som inträdesbiljett.

Erfarenhet av tidigt spel är sällan ett tillräckligt villkor för att ett missbruk skall utvecklas. Än viktigare är att man på ett tidigt stadium ”kammar hem” en vinst. Ju större desto mer betydelsefull. Några exempel:

Frans: ”Vi var ett gäng fotbollsskallar. Käkade ofta på en pizzeria där det fanns automater. Jag vann första gången 150 kronor, andra gången hundra kronor. Spelade sen varje gång jag fick möjlighet... Några veckor senare vann jag och en kompis flera tusen kronor. Sen fanns ingen återvändo.”

Pelle: ”Jag provade lite då och då. Vann lite, man fick en känsla av lättförtjänta pengar.”

Kalle: ”Jag spelade redan vid tio-elva års ålder. Min syster jobbade på en bar och gav mig en slant att spela för. Vann första gången, kanske 90 kronor. En jättesumma för en elvaåring. Spelade sen när jag kom åt, bland annat gick alltid spårvagnspengarna åt. Jag stod också i timal och såg på när andra äldre spelade.”

Elsa: ”Jag och en kompis, vi var arbetslösa, vann två tusen kronor första dagen på en bingohall. Jag gick tillbaka ensam och vann återigen. Lättförtjänta pengar! Nu var jag fast! Bingohallen varje dag efter det.”

David: ”Spelade på Finlandsbåten när jag var åtta år. Vann en gång 64 kronor. Det glömmer jag inte.”

Tidigt spel – tidig kick

Tidig erfarenhet av spel förknippat med vinst är emellertid inte tillräckligt för att alla skall utveckla ett spelberoende. En förutsättning tycks också vara att den agerande har en ”kicksökande” personlighet.

Fenomenet kan illustreras av ett tillägg till uttalandet som Frans gjorde ovan:

”Sen fanns ingen återvändo - Men kompisen la klokt nog av efter ett tag”.

En annan spelmissbrukare, Pelle, konstaterar:

”Vi var ett gäng på fyra killar som gillade att spela. Vi vann en del men de andra tre la av när de insåg faran.”

Martin: ”Jag tillhörde ett gäng som spelade förr. När kompisarna slutade fortsatte jag ensam.”

Av citaten kan alltså konstateras att några lägger av i tid, andra inte, trots att de kommer från likartade socioekonomiska förhållanden. Här finns utrymme för spekulationer om personlighetens betydelse och skillnader i människors behov av utmaningar, förmåga att sätta gränser och rätt bedöma vad som är verklighet och vad som styrs av önskedrömmar.

De vinstsummor som nämns kan med tanke på spelarnas ålder betraktas som storslagna och ge mersmak. Men även obetydliga vinster kan ge illusionen om att penningspel är en lönsam verksamhet som man gott kan ägna sin framtid åt som alternativ till ”tråkigt kneg.” Pelle tyckte ju att han snabbt ”fick en känsla av lättförtjänta pengar.”

Tidigt spel – tidig förlust

Paradoxalt nog, med tanke på det ovan sagda om den tidiga vinstens betydelse som inspirationskälla för vidare spel, kan tidig förlust också vara det. En rad tidiga förluster svider visserligen svårt och sänker, mänskligt sett, motivationen för fortsatt spel. Men förlusten upplevs av en del som försmädlig, tillfällig och förödmjukande och förhoppningen om att vinna tillbaka blockerar varje tanke på en mer konstruktiv lösning.

Frans som fick smak för spelet genom tidiga vinster märkte så småningom att framgång kan ersättas av motgång. Men genom ett ”paradigmskifte” i hjärnan byter han strategi då förlusterna blir uppenbara: ”Så fort man förlorar börjar hjärnan arbeta med hur man skall vinna tillbaka.”

Sverker: ”Jag vet att jag snart kommer att vinna tillbaka det jag förlorat.”

Den här inställningen förstärks av att man ser hur andra drar in storvinster. Vad man däremot inte alltid känner till är hur mycket ”vinnaren” satsat och om han går plus eller minus innan spelklubben stängs för natten.

Josef ger ett exempel på hur både tidig förlust med åtföljande vinst kan öppna vägen in i spelberoende:

”Första gången jag spelade, det var på en färja, vann jag inget. Förlorade däremot en hundralapp. Jag blev sur och ville vinna tillbaka. När jag kom hem tog jag en tusenlapp som jag sparat, tog en ny tur med båten och spelade på en bandit i åtta timmar. Kom hem med 30 000 kronor. Bestämde mig sen för att inte spela mer. Efter ett tag började jag leta efter nya spelmöjligheter. Det var åldersgräns på de vanliga ställena.”

”Sporten är mitt liv” – ett exempel på ...

En betydande del av de manliga intervjupersonerna, de flesta med svensk bakgrund, har från tidiga år haft ett intensivt sportintresse till stor del koncentrerat kring fotbollen. Många har själva varit, eller är fortfarande, aktiva fotbollsspelare. Inlevelsen i spelet, matchen, idrottstävlingen ger, oavsett om man är deltagare eller åskådare, upplevelser som verkar besläktade med de som maskinerna ger. Idrottsfixeringen kan ibland ses som ett förstadium till det spelberoende som senare utvecklas. Ofta löper det parallellt med det tilltagande penningspelet. Här kan man ställa frågan: söker sig unga kicksökande till fotbollen, eller är det så att spänningsbehovet kraftigt utvecklas genom sportintresset? Eller är båda alternativen tänkbara?

Nico: ”Första kontakten med spel var oddset. Vi spelade fotboll och tyckte det var jättespännande att kolla resultat från andra matcher.”

Roger: ”Idrotten var allt när man var ung. Senare fick man spänningen genom travet.”

Lasse: ”Jag började tidigt satsa på idrotten. Det var basket som gällde och gav en kick. När jag inte tränade kom behovet av adrenalinkickar upp till ytan och då spelade jag på maskiner. Man kunde ju inte träna jämt.”

David: ”Jag var mycket sportintresserad. Det ledde till att man spelade på tips och oddset väldigt tidigt.”

Det tycks finnas en samband mellan sportfixering och spel. Förväntan om seger, skräcken inför förlust, gissningar och behov av förutsägelser om lagens vinstchanser. Här finns en naturlig övergång från ett spänningsskapande tillstånd till ett annat, eller kanske mer ett växelspel mellan de båda.

Det finns ytterligare en ”praktisk” konsekvens av fotbollslivet. Det levs kollektivt, man reser runt och spelar, besöker matställen som har spel. I den kultur som finns ingår att alla spelar.

Nico: ”När fotbollsskallar träffas och väntar på grejer blir det ofta kortspel. Vi spelade poker om allt större summor, både i skolan och i sportsammanhang. På turnéer kåkade vi ofta på pizzerior där det fanns gott om maskiner.”

Spelandet fortsätter – livet som spelmissbrukare

Vägar som leder in individer i spelmissbruk kan vara likartade dem som förklarar varför man fortsätter. Men processen sker nu på ett högre och mer ödesdigert plan.

När spelmissbrukaren ställer sig framför maskinen är hans adrenalinnivå förhöjd. Han har kanske vissa föreställningar om hur länge han skall stå där och hur mycket han skall satsa. Men allt kommer på skam när spelet väl sätter fart. Han glömmer tid och rum och blir kvar så länge de praktiska omständigheterna tillåter, det vill säga tills spelhallen stänger eller den egna kassan är tom och ingen vill ge kredit eller låna ut pengar. Penningförlusterna i sig är ofta av underordnad betydelse som motiv för att sluta. ”Det bästa är,” säger en spelare, ”att vinna sent, strax innan klubben stänger, för då hinner man inte göra av med allt.”

Vinnarna

De som vinner mer än de förlorar, eller upplever att de gör så, fungerar enligt inlärningspsykologins grundprinciper: spelet förknippas med något positivt, en belöning, och den utförda handlingen kommer därför med hög sannolikhet att upprepas. Enligt en annan inlärningspsykologisk princip, intermittent förstärkning, behöver vinsterna inte ens komma ofta och regelbundet. Det räcker med sporadiska belöningsstillfällen för att vidmakthålla ett beteende, önskvärt eller icke önskvärt.

Framgång i spel ger belöning på flera nivåer. Den mest påtagliga är direkt mätbar, reda pengar, som genom det klirrande ljudet i maskinens myntbehållare bekräftar triumfen. Eller, numera vanligare men lite mindre iögonfallande, skrivs ut på ett kvitto som spelaren kan gå till bardisken och byta mot kontanter.

En andra men nog så viktig dimension i belöningskomplexet är att den ger status och självförtroende, imponerar och väcker avund hos omgivningen. Att spelet fortsätter under sådana här förhållanden kan närmast ses som en naturlag.

Eftersom det inte fanns någon bland spelmissbrukarna som hävdade att han totalt sett ligger på plus sedan starten av sin spelkarriär kommer här att ges

ett par exempel på ”partiella” eller tillfälliga vinnare. Personer som under en period enbart skördat framgång och upplevt sig som vinnare.

Roger spelade på hästar. En äldre bror hade satt honom in i travspelets mysterier när han var 17 år och som många andra satsade han en lagom stor summa i ett spelbolag en gång i veckan. Han vann en del småvinster.

”Vid 22 trappade jag ensam upp spelandet en del, först lördag, sen onsdag och lördag, sen dagligen. Jag la väl ut mellan 300-500 kronor i veckan bara på travtidningar. Jag vann lite då och då och gjorde ingen stor sak av det.

Den stora upptrappningen kom när jag vann en kvarts miljon på en kupong för 96 kronor. Det var då det slog till i skallen. Jag tänkte: hade jag satsat mer hade jag varit en rik man nu!

Jag blev pengablind. Satsade allt större summor. Vinster på tiotusen kronor var ingenting hädanefter och gick direkt in i nytt spel. Det räckte några dar. Sen accelererade det och insatserna blev än högre. Till en början gick det hyggligt.”

Alla vinnare blir dock inte pengablinda. Nisse: ”Ekonomi var god under det här året. Jag hade också tur på oddset. Sökte främst spänningen och satsade därför aldrig allt på ett kort, men vann ändå småvinster hela tiden. Det var tillräckligt för att jag skulle vilja spela vidare.”

Förlorarna – de desperata

Schablonbilden av en storspelare är mannen som efter att ha förlorat anseende på ett desperat sätt försöker reparera skadan genom fortsatt spel. Men nettoresultatet blir garanterat att spelskulden stiger. Av intervjupersonernas svar tycks denna bild till stor del överensstämma med verkligheten. Den njutningsfulla sidan av spelet är nu förlorad. Den övergripande tanken är: jag måste vinna tillbaka det jag förlorat och helst mycket mer!

Kalle som till en början ”inte haft någon respekt för pengar” hamnade till slut på kraftigt minus efter ha haft tillgång till kassan i den butik han var anställd. Trots att han i mycket unga år varit en aktiv entreprenör bland annat inom kokosbollsbranschen försökte han ta igen skadan genom fortsatt spel som betalades genom lån, socialbidrag, a-kassa mm. Att utnyttja sin entreprenörsbegåvning till någon mer konstruktiv aktivitet ingick inte i hans tänkande vid den här tiden:

”Jag fortsatte att spela för att vinna pengar till lyxliv. Spelade bort cirka hundra tusen det kommande året.”

Lasse: ”Min livsstil förändrades. Jag hade hittills varit en lugn och ordentlig kille. Spelandet blev allt viktigare. En kväll, jag var 19, förlorade jag åtta tu-

sen som jag fått genom att sälja videon och annat. Efter det gick jag in i en desperationsfas. Jag kunde inte längre se klart, var inte längre medveten om vad jag gjorde.”

Mohammeds öde kan liknas vid den som binder ris för egen rygg eller faller i den grop han grävt åt andra. Efter diverse småbrott öppnade han och en kompanjon en mindre livsmedelsbutik. Varor köptes från ett varuhus i närheten. I butiken fanns ett extrarum vilket skulle vara själva finessen med affärsrörelsen. Där placerades ett par illegala maskiner och kompanjonerna garanterades en del av vinsten från maskinägarens sida. Knäckebrödet och konservburkarna på hyllorna i rummet mot gatan var endast kamouflage för verksamheten.

Men drivkraften att själva spela tog över hos de unga butiksägarna. De ägnade merparten av sin tid åt att spela på sina egna maskiner och förlusterna ackumulerades för varje dag som gick. Snart hade de spelat bort alla sina tillgångar och firman gick i konkurs med skulder till varuhuset och fastighetsägaren. Det ekonomiska fiaskot försökte de kompensera genom ett desperat rån mot en guldaffär som dock misslyckades.

Motiven för att spela vidare trots ständiga förluster kan vara grundade på andra belöningar än de krasst ekonomiska. Kanske finns här en könsskillnad. Unga män satsar hårdare, de ”dubblar” alltid och lever farligare, medan kvinnorna har en försiktigare, mjukare och mindre prestigefylld attityd. Som till exempel Elsa:

”Jag vann sällan. De första sex åren vann jag ytterst sällan på bingo. Men det var spännande ändå – och en fin social gemenskap. Man kände sig välkommen av både personal och kompisar.”

Måns är ett typexempel på ett slags machotänkande där själva förlusten av pengar inte svider värst utan bara väcker revanschlust, allt för att rädda den egna prestigen:

”Jag klarar inte av att förlora. Är uppvuxen med filosofin vinna eller försvinna. Bara hundra kronors förlust kan därför knäcka mig. Det är ju ändå mina fingrar som väljer korten.”

Att lämna spellokalen med lite pengar på fickan symboliserar uppgivenhet för många:

”Man blir inte nöjd förrän man förlorat. Att gå hem med lite pengar i plånbocken känns som ett större nederlag än att förlora allt.”

”Det känns som en lättnad när pengarna är slut. De där pengarna som man kämpat för att få ihop, de bränner och bränner i fickan. När man äntligen blir av med dem känner man sig också fri från beroendet ett tag.” (men efter några timmar är man rastlös och orolig igen).

”Att gå från en spelklubb med pengar i fickan känns fel.”

”När man matat in alla pengar man haft med sig och vunnit en massa så ger man sig ändå inte förrän allt är slut. Du kan inte gå därifrån förrän allt är slut, det känns inte rätt. Då befinner man sig på botten. Man spelar bort allt man har, först då kan man koppla av.”

Feltänkanden

Det finns flera exempel på feltänkanden i den här fasen. När spelberoendet tar överhanden har spelaren snart svårt för att skilja på vad som är verklighet och vad som är önskedröm. Den normala tankeförmågan kan sägas upphöra och ställa sig i den förvrängda verklighetsuppfattningens tjänst. Förmågan att förtränga negativa erfarenheter är kanske den viktigaste förutsättningen för det som sker. När Martin tänker tillbaka konstaterar han:

”Jag är allmänt en rationell människa. Men i det här stadiet upphör det logiska tänkandet – man blir en grottmänniska.”

Förloraren ger sällan upp hoppet. Att *inte* spela är liktydigt med att missa chanser – förlora möjligheter som ligger alldeles runt hörnet och bara väntar på att tas till vara. När man ”vet” vilka hästar, som är bäst ”vore det ju vansinnigt” att inte lämna in ett väl genomtänkt system på travet. Eller när man klurat ut ett ”nästan vattentätt” system på stryktipset som Nico:

”Jag och min kusin fick för oss att vi kunde få 13 rätt på tipset. Vi hittade på egna system som vi trodde var smarta och skulle ge garanterad vinst. Det var det dummaste vi gjort. Vi höll på i några månader, satte 20 000 kronor flera gånger – men det slutade med storförlust.”

Nico drog åtminstone *en* lärdom av den här erfarenheten:

”Kunskapsspel är åt skogen, ju mer man kan desto sämre resultat blir det. En bekant satsade 16 kronor på lotto och vann en halv miljon.”

Och den förlorande maskinspelaren kan dra den ”lysande” slutsatsen att det snart är dags att vinna eftersom ”jag nu gjort nästan tio förluster i rad.”

Ett annat exempel på feltänkande är uppfattningen att ”jag var mycket nära en storvinst” förväxlas med att man faktiskt vann. Trots att det i praktiken är helt skilda saker kan ”närheten” till en vinst fungera som en lika stimulerande kraft som en faktisk vinst.

Till den irrationella avdelningen kan också räknas det så kallade magiska tänkandet. Många tror till exempel att om man spelar i en viss ordning så ökar chanserna, eller att en viss maskin i spellokalen är sämre än en annan,

eller att om någon står bredvid och tittar på så minskar vinstchanserna. Elsa har insikter om detta:

”Ingen bingospelare fattar att det är slumpen. De tror att de kan påverka utgången, eller att andra som sitter bredvid kan det. Man tror sig varar duktig när man vinner – men så är det inte.”

Tankar på ”lättförtjänta pengar” utmärker många unga spelmissbrukare.

Att med flit och möda spara ihop ett kapital för framtida bruk är inget som dominerar deras tankevärld. De framtida förtjänsterna skall rinna till snabbt och enkelt och arbetsinsatserna skall vara minimala och gärna lustbetonade. Frans drömmer om sin framtid:

”När jag blir äldre vill jag antingen vinna en massa pengar eller också gifta mig rikt. Vore också kul att bli programledare i något soffprogram. De tjänar nog bra.”

Kollektivt eller solo

Många spelmissbrukare börjar ofta spela kollektivt, de tillhör ett kamratgäng som roar sig tillsammans. Men ju längre processen skrider mot missbruk och desperation desto mer isolerar de sig, särskilt under själva ”akten”:

Olle: ”Nu blev jag spelgalen. Och jag ville gå och spela själv för att kunna bestämma hur länge jag skulle stå där och hur stora insatser som skulle göras. Jag och maskinen blev ett – det var nästan som ett kärleksförhållande.”

Elsa som tyckte om den sociala gemenskapen på bingohallen föredrog trots det att gå dit utan sällskap:

”Jag var arbetslös. En kompis tog med mig till bingohallen. Vi vann tvåtusen första dagen. Sen var jag fast. Gick sen alltid tillbaka ensam och spelade.”

Spel som psykoterapi

Vid kriser, svartsjuka, relationsstörningar och depressioner har många av spelmissbrukarna drivits in i ett intensivare spelande. Kring maskinspelaren byggs ”liksom en skyddande kupa” upp under vilken endast han och hans maskin dväljes. Där kan han helt ägna sig åt sin uppgift utan att bli påmind om vardagens alla tråkigheter.

Jacobs och Rönnberg pekar på en likartad funktion genom att spelet upphäver känslan av utanförskap och ger tillträde till en värld av spänning och gemenskap. Och de tillägger att det inte är ovanligt att spelaren efterhand måste höja insatsen för att uppnå samma känsla.

För Maria finns olika spelalternativ när det krisar till sig:

”När jag har fullt upp och mår bra finns ingen plats för spel. Men jag blir rastlös och deppig då inget händer. Det skall vara 170 varv hela tiden. För några år sen var jag utbränd och deppig på grund av trassel inom familjen. Jag sjukskrev mig i tre månader och började handla som en besatt. Jag köpte allt, vad som helst och allt på kredit. Maken fick gå in och betala skulderna. Sen fick jag jobba hårt för att betala igen till honom. Alkohol, spel och shopping har varit mina andningshål när det krisat.

Nu mår jag bra, har pengar till det nödvändigaste. Köper bara lite trisslotter, för så där 250 kronor i veckan. Så blir det förstås ett par bingolotter till lördan.”

Enrico: ”Tidigare tyckte jag det var kul att spela, det gav lite spänning och ibland lite pengar. Nu mot slutet när jag väntade på rättgång var det helt annat. Jag spelade bara för att slappna av, bara för att tänka på själva spelet och ingenting annat. Fly från eländiga tankar. Jag sket i om jag vann eller förlorade.”

Elsa: ”Man vill dit (till bingohallen), det är bara där man mår bra ...”

Nisse: ”Flickvännen bröt förlovningen. Med henne hade jag byggt upp ett kompisskap, hon betydde mycket för min trivsel med tillvaron. Förhållandet tog slut den 21 och när lönen kom den 25 gick jag direkt och spelade. Jag både drack och spelade första dan. Båda sakerna behövdes för att dämpa det värsta. De kommande dagarna räckte det med att jag bara spelade för att oron skulle dämpas.

När man mår dåligt är det svårt att göra saker som man annars tycker är kul. Men spelet dög alltid – här mår jag bra! Man slipper alla andra tankar. Men när man går därifrån mår man dåligt.”

Många hamnar i en ond cirkelgång: man mår dåligt för att man spelar och för att lindra ångesten flyr man in i mer spelande.

Martin: ”Först var man ute och jagade spänning – och pengar. Mot slutet var det enbart för att dämpa ångesten. Ångesten över att jag spelat bort så mycket pengar. Till slut hjälpte ingenting – mårde lika dåligt hur jag än gjorde.”

Mohammed: ”När jag satt där med en massa problem och skulder spelade jag vidare. Men nu för att komma ifrån problemen. Jag gick och grubblade över hur allt skulle gå och måste fly undan alla tråkiga tankar.”

Vinst eller förlust – kvittar lika – ingen respekt för pengar

Det finns en grupp spelare som är ganska litet berörda av spelets ekonomiska konsekvenser. Förklaringen är att de har gott om pengar. Det vill säga: så länge de har gott om pengar är de inte särskilt berörda av spelutgången. Spelet i sig och den spänning det ger är belöningen. Om de under dessa omständigheter har utvecklat ett spelberoende eller ej uppmärksammas först när de negativa följderna blir uppenbara.

Olle: ”På ett sätt var storvinsten inte en toppengrej men antydde spelets möjligheter ...”

Lasse: ”Jag hade ingen respekt för pengar ...”

”Bristande respekt för pengar” är ett uttryck som återkommer bland de här spelarna. Orsaken är att de är vana vid goda ekonomiska tillgångar. Några kommer från välbärgade förhållanden.

Pelle: ”Vi har alltid haft gott om pengar i familjen. Motivet för spel var spänning. När jag sen ökade insatserna fick jag pengar av min snälla mormor. Femhundra varje vecka, mamma visste inget.”

I de välbärgade familjerna finns också rikligt med föremål som kan säljas eller pantsättas. Deras försvinnande kanske inte uppmärksammas omedelbart.

Måns fick redan vid 18 års ålder tillgång till 100 000 kronor, försäkringspengar efter hans tidigare avlidne pappa. Han hade börjat spela vid 17 och när den stora summan sattes in på hans konto så:

”... brände jag 65 000 kronor på sex veckor. Morsan visste vad jag höll på med och sprang omkring och letade efter mig tillsammans med sina vänner. Jag skaffade därför en peruk så att de inte skulle känna igen mig.”

Om man inte själv kommer från ett välbärgat hem så kanske någon som står en nära gör det.

Josef: ”... Då fanns ingen annan lösning än att ta av flickvännens pengar. Hon hade rika föräldrar och hade sparat en del. Sen gick hon till pantbanken med sina smycken.”

Respekten för pengar kan också minska fast man inte själv är ägare till dem. Det viktigaste är att de finns tillgängliga. Som att låna i lönn och någonstans i sitt inre inbilla sig att man skall betala tillbaka.

Kalle: ”Jag blev föreståndare för en skivbutik. Men jag var alltför omogen att sköta den. Det är nu mitt stora spelande börjar. Pengar fanns i kassan. De var visserligen inte mina men det skulle väl ordna sig. Nu spelade jag på maski-

ner bara för att det fanns gott om pengar. Spelade för skoj skull, brydde mig inte om eventuella förluster. Vann ibland, men det spelade ingen roll. Tyckte att butikens pengar var mina. Allt avslöjades och jag fick sparken. Var då van vid ett flott liv och fortsatte att spela bara för att kunna fortsätta med det. Förlorade väl hundratusen det kommande året.”

Entreprenörerna

”Entreprenörspersonligheten” har i regel i mycket unga år skaffat sig inkomster själva och har den inställningen att pengar förvärvas genom eget hårt arbete. Denna personlighetstyp kontrasterar mot den tidigare nämnda där flit och ambition helt lyser med sin frånvaro. De bådas positioner återfinns på var sin extrem på en skala som speglar inställning till egna arbetsinsatser för inkomsters förvärvande.

Kalle: ”Jag arbetade en massa extra redan vid 13-14 års ålder. Tjänade enormt med pengar – 200-400 kronor varje kväll. Mina föräldrar skilde sig så jag fick ansvar för min egen ekonomi. Alla mina syskon jobbade också tidigt, mamma målade krukor som vi sålde. Jag levde flott, åt alltid hamburgare, la undan till en språkresa.

Jag hade egentligen aldrig insett pengars värde. Jag hade aldrig haft respekt för pengar.”

Olle: ”Pengarna var inte så viktiga från början. Jag hade tappat respekten för deras värde strax innan jag började spela. Jag var storförsäljare av kokosbollar. Det var en äldre gubbe som höll i det hela. Vi var ett gäng som for runt Sverige och sålde, bodde på vandrarhem och hotell. Det kunde bli en tusenlapp om dan. Det såldes på kvällar, lov och fritiden.

Jag hade vant mig vid att ha pengar så den där vackra vårdagen när jag var 16 år och vann fyra tusen kändes det inte så märkvärdigt. På ett sätt var storvinsten inte en toppengrej men antydde spelets möjligheter.”

”Paradigmskifte”

När ”entreprenören” till slut konstaterar att kassan är tom är det ofta för sent att göra en mental omsvängning och han satsar allt på att vinna igen det förlorade. Han tror att han är klyftigare än andra och förstått systemets mer grundläggande principer till skillnad mot alla ”losers.”

Till den här gruppen skulle på ett annat plan även kunna räknas fritidsspelarna. De har visserligen stor respekt för pengar, det är därför de inte hemfallit åt spelmissbruk, men sörjer inte den penningsumma de spelar bort. Förlusten ingår så att säga i kalkylen och man anser sig ha råd med den. Den är värd den spänning man får. Som en fritidsspelare uttrycker det:

”Man ser det som en biobiljett. Man betalar för nöjet och det är det värt.”

Via dolorosa – Måns vandring mot mörkret

Måns vandring från sin bostad till hyresvärdens kontor får stå som ett obarmhärtigt exempel på hur svårt det är för en spelmissbrukare att kontrollera sina demoner. Med en hopsparad penningssumma på fickan beger han sig iväg för att uträtta sitt ärende:

”Jag skulle gå ner till värden som bodde ett par kvarter bort för att betala hyran och telefonabonnemanget. Men trots att det var en ganska kort bit var det en svår väg att gå. Den hade ett par fällor som jag kände till, restauranger med spelmaskiner. Och jag hade tre tusen på fickan.

När jag just skulle passera den första för en tanke blixtnsabbt genom huvudet: här skall kapitalet ökas på! Om det vill sig väl kommer jag att bo gratis i flera månader framåt. Jag förlorade snabbt tusen kronor och tänkte: den *här* maskinen ger inte ett skit. Helt onödigt att spela vidare.

Gick direkt till det andra stället för att vinna tillbaka. Torskade ännu mer. Hade snart bara 800 kronor kvar. Jag var gråtfärdig, hur skulle jag förklara det här för värden. Eftersom 800 kronor ändå inte räckte till honom gick jag till ett tredje ställe och tog en sista chans. Där var det lika torrt som i öknen. Det var inte mig det var fel på, det måste vara maskinerna. Men jag mådde dåligt.”

Tråkighetssyndromet

En del människor passar på att spela när de har lite tid över. Andra drabbas av vända när de har gott om ledig tid. De saknar fritidsintressen och problemet ökar ju mer ledighet de har. Värst utsatta i den här kategorin är arbetslösa, förtidspensionerade och sjukskrivna. För en del av dem erbjuder spelandet ett andningshål, en stunds förströelse. Men det innebär också ett potentiellt riskmoment för framtida spelmissbruk, särskilt för de yngre. Men många håller sig inom godtagbara ramar.

Mohammed: ”Tråkiga dagar sitter man ofta och spelar.”

En fritidsspelande 22-årig förtidspensionär berättade att han hade svårt att få tiden att gå och sökte sig på eget bevåg till en spelokal:

”Man låg där på soffan och hade bara kaffekoppen och väggarna att glo på – eller dammkornen i taket. Nu sen jag flyttade in till stan kilar jag ner någon enstaka gång och spelar. Förut hyrde jag ett hus med en liten trädgård. Då fanns inga fritidsproblem.”

En del människor har tråkigt ibland men inte jämt. Spelfrekvensen följer tråkighetskurvan. Som Maria uttryckte det:

”När jag har fullt upp och mår bra finns ingen plats för spel. När jag inte har nåt att göra spelar jag.”

Förströelsespelande – att bara spela en stund...

Här finns både spelmissbrukare och fritidsspelare. Det kan gälla maskiner, tipset, oddset, lotto, trav eller annat. Fritidsspel är definitionsmässigt inte spelmissbruk. När fritidsspelaren ställer sig framför maskinen ökar visserligen även hans adrenalinnivå och en stund av spänning väntar.

Exponeringen av maskiner på lunchstället, puben, gallerian stimulerar till spel liksom trisslotterna som ligger synligt framme i tobaksaffären. Vid ett och annat tillfälle, till exempel efter jobbet eller när han varit ute och handlat, kan fritidsspelaren titta in i lokaler där han vet att det finns spelmöjligheter. Men han stannar aldrig länge och satsar aldrig stora summor. Han lägger in några ”tjugor” i maskinen och spelar en stund. Men han bär medvetet eller omedvetet på en inbyggd budgetplan: så och så mycket får det här nöjet kosta i tid och pengar.

Spelet ger en stunds avkoppling. Men det har lite olika innebörd beroende på vem som spelar. För en del är det bara en uppladdning inför större uppgifter, en krusning mellan stormbyar, för andra ett av de få tillfällen i tillvaron då man upplever lite spänning.

Fritidsspelare, man, 18: ”Fiket låg nära hemmet när jag var 16. Hade man en femma gick man och spelade. Låg en slant framme på köksbordet tog man den och gick dit. I brist på annan sysselsättning spelade vi ibland.

Har aldrig spelat för att spelandet varit så viktigt. Men nu för tiden när man är 18 och ändå är på puben kan man kosta på sig lite spänning. Jag stoppar inte i mer än jag har råd med. Det är viktigare att ha kvar lite till bärs.”

Fritidsspelare, man, 23: ”Vid 18 fick vi gå till puben och dricka öl. Växelpengarna som blev över gick till maskinerna. Har gjort många uppehåll, på två månader, sex månader, eftersom jag inser att det inte är nån idé. Trots allt bra att maskinerna finns. --- Det är inte bortkastade pengar som man förlorar – det är värt priset. Som vilken hobby som helst.”

Fritidsspelare, kvinna, 25: ”Jag började spela maskiner på gotlandsfärjan först förra året. Min pojkvän var med första gången. Spelade sen en del under sommaren, men inte för alla pengar jag hade. Någonstans inom en fanns en spärr. Blev dock ganska biten för ett tag. Då spelade jag i smyg för min pojkvän. Men nu är nyhetens behag borta – jag märkte dessutom att det inte ger någon vinst.”

Fritidsspelare, kvinna, 29: ”Jag kände redan första gången på englandsfärjan att man måste sätta en gräns. Spelet ger ingen kick men det är otroligt roligt att spela när det väl blir av.”

Fritidsspelare, man, 27: ”Man såg det som en biobiljett. Man betalar för nöjet, det är det värt.”

Ibland slirar han dock till, varningsklockan pinglar tillfälligt förgäves. Det kan vara en fredagkväll tillsammans med gänget efter ett par öl. Han glömmmer bort sig och det går några hundralappar för mycket: ”man är ju inte mer än människa.”

Från Svenssonliv till skumraskeri och kriminalitet

Oavsett bakomliggande orsaker kan livet för en spelmissbrukare utvecklas enligt mönster som på många sätt påminner om den alkohol- eller narkotikaberoendes. Det sociala livet reduceras, arbetet missköts, familjelivet upplöses. De positiva känslor som initialt förknippas med drogen/spelandet går ofta förlorade. En typisk tankegång är:

”Jag hade till slut förlorat ansevärda summor. Spelet bjöd mig egentligen aldrig något större nöje. Den allt övergripande tanken som styrde mitt agerande var: nån gång *måste* väl lyckan ändå vända.”

Några spelare balanserar vid avgrundens rand men lyckas med knep och trix traggla sig vidare. Andra stötts hjälpligt av en förstående omgivning men flertalet hamnar ”på deken.” Pengar måste ju helt enkelt anskaffas.

För den redan kriminellt belastade sker ingen kvalitativ förändring av levnadsvanorna när han fastnar i spelmissbruk, men för den som hittills varit en ”skötsam” medborgare väntar stora påfrestningar. Livet kommer med nödvändighet alltmer att asocialiseras och inte längre bli sig likt.

Egna prylar och familjens

Martin: ”Det började med att jag sålde min TV-apparat, sen blev det videon, mobiltelefonen, sportutrustning och liknande saker. Till slut satt man där i en tom lägenhet och undrade över vad som skulle hända härnäst.”

Om lyckan inte står den spelande bi är risken stor att han snart börjar röra sig i riktning mot den gråzon som ligger mellan det moraliskt tveksamma och det rent kriminella. Till en början drabbas de närmaste.

Nisse: ”Jag började kasta mina blickar på familjens ägodelar. Det fanns saker de inte behövde. När jag först började stjäla hemma var jag så ung att jag måste be kompisar gå till pantbanken och sälja grejerna.”

Lasse: ”När mina föräldrar for till Mallorca bröt jag mig in i farsans kassaskåp och påstod sen att vi haft inbrott. Polisen tillkallades och sa med en gång att det här var fejkat och farsan tog tillbaka sin anmälan.”

Frans: ”När jag spelade som värst tiggde jag av morsan alla extrabidrag hon fick från socialen.”

Pelle: ”Jag pantsatte min mors smycken. Hon blev mycket upprörd när hon upptäckte det. Men jag lyckades förklara bort det hela och hon trodde mig. Därför gömde hon dem inte när hon löst ut dem. Jag stal dem igen efter en vecka med samma konsekvenser och förklaringar. När jag gjorde det för tredje gången verkade det som hon också då trodde mig, men jag tror hon bara låtsades. Jag lovade skärpning men fortsatte att stjäla saker i hemmet. Mor märkte det men sa inget.”

Ovanstående citat uppmärksammar ”den goda modern”, hon som känns igen från andra problemområden i vilka egna barn är involverade. Trots att hon ”egentligen” vet vad som pågår förnekar hon det ihärdigt inför sig själv och andra. Därmed bidrar hon också till att förlänga och fördjupa den pågående destruktiva processen.

Det finns också flickvänner (i några fall pojkvänner) som ikläder sig ”den goda moderns” roll och ger sitt villkorlösa stöd till sin missbrukande partner. Allt i hopp om att saker och ting ”måste lösa sig till slut.”

”Jag hade aldrig tänkt tanken att detta var svindleri eftersom jag tänkt betala igen vartenda öre.”

När de egna och de närståendes tillgångar är uttömda är alternativet att låna pengar eller spela på kredit. Först lånar man av den egna bekantskapskretsen, sen av alltmer perifera personer med en ränta som stiger i proportion till avståndet till utlånan. Krediten ges ofta av skrupelfria pubägare, även den med hög ränta. Den säkraste prognosen för spelaren i det här läget är att skuldbördan växer.

Men penninglån är ingen långsiktig lösning. De skall betalas tillbaka, ofta med råge, inom en begränsad tid. När spelaren uttömt familjeplundringen som inkomstalternativ blir nästa steg att utnyttja andra närmiljöer:

Eva: ”Jag stal ur kaffekassan på mitt jobb. Gud vad jag skämdes sen.”

Kenneth: ”Jag var knattetränare. En gång hade föreningen en sån där sakbyttardag då folk lämnar in och köper begagnad utrustning. Jag tog kassan på fyratusen och spelade upp alltihop. Nästa dag när folk skulle hämta sina pengar blev jag avslöjad. Styrelsen gav mig en chans, jag tog ett banklån och betalade igen allt och slapp polisanmälan.”

Pelle: ”Jag gjorde uppehåll från skolan och tog ett byggjobb. Redan första dan hittade jag ett smycke på toan som jag direkt gick och pantsatte. Jag blev avslöjad och fick sparken.”

Risken är nu överhängande att spelaren anammar ett tänkande där mindre kriminella handlingar accepteras som "tillfälliga lösningar i en besvärlig situation" men som i sin förlängning leder till allt grövre brott, bedrägerier, stölder, rån mm. Detta förstärks av att det sociala umgänget med "vanliga" människor blir alltmer snävt. Ju mer man går ner sig i överdrivet spel desto mer isolerad blir man.

Genom en stegvis mental avtrubning upplever en del inte de begynnande "övertrampen" som annat än nödvändiga överlevnadshandlingar där den moraliska aspekten tonas ned. För Pelle blev pantsättningen av ett upphittat smycke inledningen till nästa steg i hans kriminella karriär:

"Jag orkade inte börja skolan den hösten. Fick en del ströjobb, bland annat som städare på ett företag. Hittade där ett kreditkort som jag la beslag på och genast började använda. Pizzerian där maskinerna fanns godtog kortet utan att kräva leg. Under två månader spelade jag bort 53 000 kronor innan polisen dök upp."

En liknande utveckling väntade Nisse: "När maskinägaren var borta vände vi på maskinen, öppnade baksidan och tog pengar utan att han märkte nåt och spelade vidare.

Senare när jag var mer nedgången lurade jag till mig pengar genom att sälja en lägenhet som jag inte ägde för tiotusen kronor. Man var nervös, men hade hört om folk som fifflat på liknande sätt och som det gått bra för. Köparen kunde inte göra nåt.

Det sista skumma jag gjorde var ett försäkringsbedrägeri. Jag bad ett par kompisar göra "inbrott" i min lägenhet. Det gav 35 000 kronor. Kompisarna fick tvåtusen var för jobbet. De hade gjort liknande med sina bilar."

För Olle blev det mer avancerat: "Jag tjänade väldigt mycket våren 2001. Ändå räckte inte pengarna till. Allt gick till spel. Jag sket i kompisar och allt, prioriterade spelet helt. För att få mer pengar började jag umgås med kriminella ungdomar. Min flickväns kompis råkade känna några skumma figurer.

Vi började lätt, snodde bilstereoapparater. Det var ingen svårighet att öppna en bil, det lärde man sig snart. Det låg en spänning i det här också, men det var mest för pengarna vi gjorde det. Man får en 7-800 kronor för en stereo av hälarerna.

Många gånger avskydde jag den här hanteringen, men den kändes nödvändig. Blev sen inblandad i ett butiksran. Jag var butiksanställd men i maskopi med rånarna. Hade svårt att säga nej när jag blev tillfrågad. Man förlorar distansen till allt. Samtidigt behövde jag pengarna. Allt blev misslyckat. Vi blev avslöjade och åkte fast."

Miljoner rullar in – och ut

Ett par exempel på hur två från början helt vanliga hederliga medborgare kunde ryckas med av spelandets lockelser och, milt uttryckt, tappa fotfästet, är Rolf och Roger. Deras skilda levnadsöden slutade i likartade nederlag: be- drägerier och förskingringar i rekordklass med vistelse på anstalt som final. Rolfs fall är också ett exempel på att det aldrig är för sent att hamna i ”spel- djävulens käftar.”

Rolf, som var kamrer vid ett mindre mellansvenskt industriföretag, hade fram till 50-årsåldern ett fläckfritt förflutet. Vid 43 började han köpa trisslotter, penninglotter och spela på bingolotto, mest som ett tidsfördriv. Han vann en del småsummor och fick successivt smak för lotterispel och började intala sig att han kunde förbättra sin relativt blygsamma levnadsstandard på detta sätt.

Efter tio års spelande och blygsamma framgångar kände han att det var dags att trappa upp spelandet. Hoppet var naturligtvis att vinna tillbaka det han förlorat förutom att kamma hem ”den stora slutgiltiga Vinsten”. Han inledde upptrappningen med att köpa 20-30 bingolotter i veckan men i slutfasen blev det 2-300 stycken per gång, förutom en och annan Triss- och Penninglott. När företagsrevisionen så småningom oundvikligen kom, något som han lyckats skjuta upp i det längsta, visade det sig att han var skyldig företaget drygt två miljoner kronor. Idag sonar han sitt brott, trolöshet mot huvudman, på anstalt; har förlorat familj och jobb och den ende som med säkerhet kommer att hålla kontakten med honom är kronofogden.

”Jag var aldrig deprimerad när jag höll på att spela. Hade trott att det skulle ordna upp sig,” säger Rolf.

Hur gick det för Roger? Han som spelade måttligt på trav tills han fick en storsvinst som gjorde att ”det slog till i skallen” och spelet trappades upp till fantasinivåer.

”Det började med att jag använde den kredit som alla ombud ger till trovär- diga storspelare. Jag ringde in mina placeringar och kom och betalade var tred- je vecka. Kunde inte alltid betala skulden vilket bara ledde till att jag ökade insatserna i hopp om att få in mer pengar. När ombudet stoppade sin kredit blev jag tvungen att ta banklån. Det höll ett halvår sen sa banken stopp. Var då skyldig cirka 300 000 kronor.

Kom då på en lösning. Jag spred idén bland vänner och bekanta att vi skulle gå samman och köpa aktier. 34 vänner och släktingar anslöt sig till mitt för- slag och jag utsågs inte helt överraskande till bolagets kassör. Allt var fejkat, allt gick till mitt travspel. För att hålla det hela flytande betalade jag ut lite ”aktieutdelningar” då och då. En gång vann jag tre miljoner men de spelades också bort.

Jag orkade till slut inte med att lura folk, orkade inte tänka längre, jag var slutkörd och umgicks med självmordstankar. När ett par killar ville ta ut hela sina insatta belopp sprack bubblan. Jag ringde upp de två och berättade allt. Sen visste snart alla vad som hänt. Mina skulder var på över fyra miljoner. Det blev en hatisk stämning, alla utom två polisanmälde saken. Tingsrätten dömde mig till två års fängelse.

Jag hade aldrig tänkt tanken att detta var svindleri eftersom jag tänkt betala igen vartenda öre.”

Jobbigt att vara kriminell

Med tanke på den svåra situation många befinner sig i blir handlingar som tidigare varit främmande tillåtna. Men många lyckas aldrig helt förtränga de normer om solidaritet och hederlighet som man fått genom uppfostran och lider svårt av situationen. Dubbelspelet blir själsligt nedbrytande. Det är mycket vanligt att vådorna blir så intensiva att man allt oftare, som Roger, börjar umgås med suicidtankar som enda utväg. Det som tär på psyket är kanske främst att man sviker de närstående och deras förhoppningar. Därtill kommer de kriminella handlingarna som man i grunden känt sig främmande inför och aldrig riktigt inlemmat i sin personlighet. Pelle uttrycker det så här:

”Man får panikångest när man ligger på nätterna och tänker på vad man gjort och hur man skall kunna betala tillbaka alla skulder. Man har skamkänslor.”

Kalle: ”Man känner att man sviker. Man sviker alla, sig själv, min mamma, flickvännen, vänner. Varje gång man kommer hem har man ångest. Jag förstår dem som tar livet av sig på grund av det här.”

Kenneth: ”En tragisk konsekvens är att man får dåligt rykte och en massa skuldkänslor.”

De tidigt kriminella

För dem som tidigt viker in på den kriminella banan medför spelandet inte en radikal förändring av livsstilen. Spelandet är för många en naturlig del av denna livsstil. Den kriminella miljön inbjuder till spel av alla slag, både dolt och öppet. Det finansieras, liksom annan verksamhet, av rån, inbrott och bedrägerier.

Flertalet i den här gruppen uttryckte i mindre grad depressioner och samvetskval över sin livsföring än de som i ett senare stadium av livet tvingats in i kriminalitet på grund av sitt spelande. Hos många unga kriminella, åtminstone de som vid något tillfälle hamnat i rättvisans klor, tycks dock finnas en insikt om att den livsföring de styr in på inte är hållbar i längden.

Mohammed: ”Jag har visserligen bara åkt fast en gång under alla år, men det ligger alltid en osäkerhet och gnager någonstans.”

Men många i den här kategorin är tidigt ”tränade” att skaffa medel för att tillfredsställa sina behov.

Mohammed: ”Sista året i gymnasiet blev det inbrott. Jag hade träffat två killar som var lite kriminella sen tidigare. Man behövde pengar för att leva ett bra liv ...

Det var i slutet av gymnasiet. Vi knyckte cigaretter i affärer och kiosker och sålde till pizzerior. Snart blev vi bra på inbrott i bilar där vi tog stereoapparaterna. Spelandet fortsatte och ett par år senare var vi jättepanka och hade massor av ovänner som ville åt oss. Vi var helt ur balans, visste knappt vad vi gjorde. Planerade och utförde ett rån mot en guldbutik. Åkte fast för första gången och hamnade på anstalt.”

Enrico: ”Min äldre bror var kriminell och vi gjorde inbrott tillsammans. Jag fick alltid trettio procent av bytet. Kunde nu spela mer avancerat och leva lyxigt. Fast spelandet var lagom viktigt då.

Jag hade tagit hasch redan vid 13-14. När jag började med inbrott blev det ofta tjack. Man måste vara på alerten vid sådana tillfällen.

Sen slutade jag med inbrotten. Hade träffat en gubbe som jag sålde heroin åt. Vi delade på vinsten. Jag var 19 år och hade allt, guld, fina möbler, fin lägenhet. Var förlovad. Gjorde misstaget att efter ett par år pröva lite heroin själv. Tjejen blev stressad och stack. Det var en katastrof för mig och jag blev snart heroinberoende.

Affärerna gick sämre och till slut kunde jag lägga av med heroinet. Det räckte nu. Hade träffat nya kompisar som inte drogade men som spelade desto mer. Nu blev det samma för mig: drack och spelade nästan varje dag. Men inte för att det var kul – för att glömma.”

Mehmet: ”Vid 16 började min kriminella bana. Behövde pengar till droger. Jag provade på alla typer av preparat. Jag och en kompis stal i affärer, gjorde inbrott i affärer och rånade affärer. Har suttit inne flera gånger. Gjort lite knarkaffärer för att få pengar till spel och spelat för att få pengar till knark. Drogerna var det viktigaste men när jag tog dem spelade jag utan att tänka på förlusterna. Nu får det vara slut med rån. De ger för höga straff.”

Amatörer och proffs

Olles bravader på Konsum må stå som ett exempel på att de som ”tvingas” in i kriminalitet på grund av spelmissbruk inte alltid är så drivna som de professionellt kriminella. Olle berättar själv:

”Jag och ett par kamrater planerade ett rån för att klara av de skulder vi dragit på oss. Jag var vid den tiden anställd i en liten kvartersbutik. Vi kom fram till följande plan: de två skulle vid stängningsdags rusa in maskerade och hota mig och den kvinnliga kassörskan med ett vapen. Sen skulle de binda oss och försvinna med kassan.

Det började som planerat. Inga kunder fanns i butiken och det var fritt fram för rånarna. För att kvinnan inte skulle misstänka att jag var i maskopi med rånarna tejpade de in mig extra noga inför hennes ögon. Det enda misstaget var att det inte blev så mycket tejp över till min kollega så hon kunde frigöra sig ganska snabbt efter rånarnas flykt och ringa polisen. Men trots den snabba reaktionen från hennes sida hann rånarna undan.

Två dagar senare kom upplösningen. Han som tagit kassan hade sagt att den innehöll tiotusen kronor av vilket den andre senare på kvällen fick sin andel. Men när denne två dar senare läste i lokaltidningen att butiken förlorat 30 000 kronor förstod han att han var lurad vilket ledde till en öppen konflikt som snart uppmärksammades av omgivningen och de båda åkte fast. Vid förhör angav de förstås även min medverkan i det hela. Vi skötte det hela – om man skall vara ärlig – lite klantigt.”

Spelmissbruk, utbildning, ekonomi och jobb

Det är inte bara så att spel leder till direkta penningförluster utan det sker även indirekt genom att man missköter jobb och studier mm, något som i sin tur kan leda till avsked, förflyttning, ofullständig utbildning med sämre lön och sämre arbetsvillkor som följd. Några exempel:

Lasse: ”En gång kom jag en timme innan bingo hallen öppnade. Jag satt och väntade och spelade sen hela dan, hade knappast tid att äta. Fridagar, raster, kvällar, all fritid ägnades åt spel. Min arbetsgivare blev sur när han till slut märkte att min 45-minuters lunchrast ofta drog ut till ett par timmar. Trots det hann jag inte äta.”

Martin: ”Studierna på Handelshögskolan kom efter. Jag gick inte på föreläsningarna – kunde inte skingra tankarna från spel – det enda viktiga just då.”

Eva: ”Jag fick jobb som undersköterska. Spelade bort lönen, blev vräkt. Tankarna kretsade helt kring spelet, även när jag var på jobbet.”

Pelle: ”Jag hoppade av skolan. All tid gick åt till spelandet.”

Nico: ”När jag gick i gymnasiet jobbade jag på fritiden. Ofta på en restaurang. Där jobbar jag fortfarande ibland. Chefen, jag och andra anställda brukar spela innan vi öppnar, senare på kvällen blir det poker med höga insatser. Pokern tar ofta överhanden. Jag vill sluta spela, byta miljö, byta yrke. Vill

inte jobba på restaurang. Om inte annat så är man alltför nära spelmaskinerna där.”

Kenneth: ”Vid 18 hade jag en egen lägenhet. Hade bra jobb, tjänade bra med pengar. Då började vi lira kort. Satsade efterhand alltmer pengar. Det höll på något år – torsdag, fredag, lördag från sex på kvällen till fyra på morgonen. Var till slut tvungen att sjukskriva mig – blev sen vräkt på grund av obetalda hyror. Fick bo hos en tjej ett tag.

En tråkig sak är att man får dåligt rykte när man är spelare. När pengar försvann på mitt jobb en gång var jag oskyldig men ingen trodde mig. Fick lova att söka vård om jag skulle få jobba kvar.”

För Rune känns det mer angeläget att spela än att jobba:

”Jag slutade jobba. Det ger för lite och det tar för lång tid innan lönen kommer.”

Alkohol, narkotika och spel

Den tidigare dragna parallellen mellan spelmissbruk och alkohol- och narkotikamissbruk förtjänar att ytterligare belysas. Det finns många grundläggande likheter vad gäller livsstil och psykologi, till exempel jakten på extraordinära upplevelser och abstinenssymtom vid uppehåll. En del spelmissbrukare är storkonsumenter av alkohol och i någon mån narkotika, andra är mer eller mindre alkohol- och narkotikafria. Exempel finns på dem som ”blandar” spel och alkohol och de som tar en sak i taget. Som Enrico sa:

”Jag la av med heroinet själv. Hade träffat nya kompisar – de spelade mycket.”

Alkoholen kan lätt vara en utlösande faktor för spel, ibland för mycket sådant. Det gäller både för spelmissbrukare och fritidsspelare. Ett par röster från fritidsspelare: ibland lever man farligt:

”När jag har druckit får jag alltid lust att spela.”

”Tyvärr spelar jag för mycket när jag är berusad. Man går alltid mer pank från krogen vid de tillfällena än man tänkt sig.”

David: ”Man spelar alltid mer när man druckit. Mycket mer än man tänkt. Man kan uttrycka det så att ju mer alkohol som konsumeras desto mer spelar man.”

Den här tendensen förstärks naturligtvis av att spel ofta ”serveras” på pubar och restauranger, samma lokaler som tillhandahåller alkohol. Enrico igen:

”Jag spelade tills jag var 16. Sen blev det en hel del droger. När jag övergav drogerna började jag spela. Nu blir det alkohol och spel istället för heroin.”

Mehmet: ”Drogerna var det viktigaste. Men man spelade alltid när man var påtänd. Då tyckte man om de trevliga spelen.”

I ovanstående exempel är alkoholen eller narkotikan den utlösande faktorn till spel. De inbjuder till lite lössläpphet och det enklaste sättet att tillfredsställa det behovet är att ge sig på de färgsprakande maskinerna som finns alldeles intill i den lokal man befinner sig i.

I några fall är ordningen den motsatta. Spelet är det som lockar mest men eftersom det är så ”nervpirrande” måste man dämpa upphetsningen med alkohol:

Eva: ”Alkohol, närmare bestämt öl, kom med i bilden när jag började spela. Man blev så nervös över att man inte skulle vinna tillbaka pengarna så det behövdes. Sen blev det en vana. När man sen blir full spelar man galnare, mer omdömeslöst.”

I Josefs fall är det inte han själv som kände behov av att dämpa sin oro utan hans sambo:

”Tjejen fick alkoholproblem när hon såg hur jag höll på, inte jag.”

Alkoholen kan också ersätta spelet och vice versa:

”Sen jag slutade spela har alkoholen varit allt viktigare för mig.”

Det finns de som helt eller delvis säger nej till alkoholen. Åtminstone i spel-sammanhang. Spelet är ”livets höjdpunkt” och kräver högsta koncentration, inga ovidkommande faktorer får störa. Som Sverker och Nico uttrycker det:

”Spelet för mig var närmast en helig sak som inte fick hindras av något eller någon.”

”Det måste vara måttligt med sprit, och droger passar inte mig. När man spelar kort måste man vara skärpt, nykter, lugn.”

Och Nisse instämmer i denna tankegång:

”Spelet är viktigast. Vi vill inte dricka alltför mycket för då blir man ofokuserad på spelet, man tappas koncentrationen.”

Elsa: ”En del dricker samtidigt som de spelar, eller innan. För mig fanns bara spel, jag ville var klar i huvudet. När jag spelar måste jag vara absolut nykter. Spelet kräver full koncentration.”

Ovanstående grupp skulle kanske kunna räknas till de sant och mest genuint spelberoende människorna.

Men det finns också andra skäl varför alkohol och spel inte kombineras:

”När jag spelade som värst hade jag inte råd att dricka. Jag fick välja och drickandet var mindre viktigt.”

Av dem som haft alkoholiserade föräldrar blir en del också alkoholister. Men de finns också de som just på grund av föräldrarnas problem intar en mycket skeptisk hållning till alkoholen.

”Mina föräldrar drack – jag hittade mitt eget beroende.”

Kalle: ”Jag har alltid druckit lite eftersom mina föräldrar alltid drack. Jag känner ansvar för dem som dricker. Men faran med för mycket spelande hade jag inte förstått.”

Sara: ”Den största skammen är att jag spelat bort allting nykter – kan inte skylla på någonting.”

Enrico: ”På svartklubbarna säljs amfetamin och kokain till gästerna bara för att de skall orka spela hela natten.”

Att sluta

I spelmissbrukarens föreställningsvärld saknas ord som att ”sätta gränser” eller ”sluta i tid.” Det gäller såväl vid det enskilda speltillfället som på lång sikt. Under själva spelakten befinner han sig i en slags extas där rationella tankar är bortkopplade. Ett utmärkande drag hos den spelberoende är att han saknar en insikt om att han lever med ett svårt handikapp. Han förnekar i det längsta sitt spelberoende. Att leva som spelmissbrukare är att leva under ständig stress, något som i sin förlängning kan leda till symtom påminnande om utbrändhet. Att se sanningen i vitögat är smärtsamt, men i långa loppet oundvikligt.

Man kan tala om två stora vändpunkter i spelmissbrukarens liv. Den första inträffar på ett tidigt stadium i karriären, kanske rentav den första gången han spelar. Den ”kick” han då erfar innehåller en sådan sprängkraft att den blir avgörande för hur hans tillvaro kommer att te sig för lång tid framöver. Hans liv får en ny inriktning och det mesta han tidigare värdesatt försvinner i en skuggvärld.

Nästa stora vändpunkt gör sig gällande när missbruket pågått en längre tid. Efter årtal av spelande tränger sig insikten på att han lever ett självförstörande liv, att han aldrig varit eller kommer att bli en vinnare, att det ”kärleksförhållande” mellan honom och maskinen som rätt måste brytas. Av rena överlevnadsskäl tvingas därför spelaren ibland göra ett uppehåll och mentalt förbereda sig för ett annat liv. En mognadsprocess inleds i bästa fall som leder bort från det gamla livet:

”Nu får det räcka, jag har gjort mitt!”

”Jag har totalt ändrat synsätt, pengar är inte bara en symbol för spel, de kan användas till annat också.”

Kostnaderna för fortsatt spelande når till slut sådana höjder att inte ens de mest avancerade försvarsmekanismer kan dölja dem.

Måns: ”Jag hade total ångest varje gång jag förlorat eftersom jag är en dålig förlorare. --- Sen hade jag en del gamla vänner som ständigt var förbannade på mig för att jag var så osocial, de tyckte man var tråkig. Allt var bara negativt på den fronten och det gick heller inte runt ekonomiskt, det var bara att erkänna det.

”Maskinen spöar upp mitt psyke alltför lätt – därför är det bäst att låta bli.”

Elsa: ”Man går där med ständig ångest över att pengarna inte skall räcka till. Innan man går till spelhallen måste man först ha mat till sig och barnet, sen tobak, för man vet att pengarna sen kommer att ta slut.”

Nisse: ”När flickvännen stack blev jag deppad. Spelade mer för dämpa sorgen. Insåg då på allvar att jag var spelberoende.”

Kalle: ”Varje gång man kommer hem har man ångest över att man inte har pengar. Just då erkänner man allt och säger till sig själv: Jag som är skapligt begåvad, hur kan jag göra så här mot mig själv? Det är inte jag som gör det där – jag är ju Kalle som han egentligen är, glad, vänlig, social – den som spelar är en annan Kalle, inbunden, tråkig, osocial.”

Sverker: ”Jag insåg att jag hade skulder som kommer att följa mig livet ut.”

Ju yngre och omognare personlighet desto svårare tycks det vara att lägga av. De som varit med ett tag dämpar sin speliver lättare:

Nico: ”De gamla som vinner tidigt sitter på pengarna. De avvaktar, är försiktiga och spelar bara på säkra kort. Unga chansar mer...”

Fördelar med att sluta

Att slippa de negativa konsekvenserna är ett starkt skäl att sluta, ett annat att oväntade positiva händelser i närmiljön inträffar. En lockande arbetsuppgift som kräver disciplin, etablerandet av en kärleksrelation eller umgänge i en ny kamratgrupp kan konkurrera ut det destruktiva spelet:

Enrico: ”Sen blev det inte så mycket spelande på ett tag. Det var annat viktigt som tog upp tiden. Tjejer till exempel.”

Måns: ”När jag slutade fick jag tillbaka mina riktiga vänner som tidigare försvunnit ur mitt liv.”

Många uppehåll upplevs i initialskedet som definitiva, slutet på historien. Men ofta blir dessa uppehåll tillfälliga. Som Mohammed uttrycker det:

”Ibland slutade jag – jag tänkte på konsekvenserna av det här sättet att leva. Insåg att man förlorar. Men så händer nåt och man är tillbaka.”

Måns: ”Uppehåll beror lite på vad som händer omkring en. Till exempel att de kompisar man umgås med för tillfället inte har det där suget. Och ibland har man en massa annat i huvudet, till exempel på sommaren kan man spela golf och annat. Då försvinner suget för ett tag.”

Kenneth: ”När tjejen flyttade hem till mig tog jag det lugnare med spelet. Det blev inte så ofta då – vi gjorde mycket annat.”

Ibland ersätts dock *en* destruktiv livsföring av en annan:

”Jag minskade mitt spelande betydligt när haschet kom in i bilden.”

”Mina nya kamrater spelade inte – men de drack desto mer.”

Ett polisingripande med åtföljande fängelsedom eller hot om fängelsedom kan bli den definitiva vändpunkten. Ungdomar som kommer från en medelklassmiljö men levt asocialt en längre tid kan bli chockade över att plötsligt och ”utan förvarning” uppleva risken att hamna ”bakom lås och bom.” Man hade i sin naivitet trott att det bara var att ”köra på – det fixar sig.” Beroende på vem det gäller kan samhällsingripanden av det här slaget leda till något konstruktivt. I Olles fall blev det en vändpunkt till det bättre:

”Jag hade inte räknat med detta. Men det kändes ändå skönt att åka fast. Skönast att slippa jaga mer pengar.”

Här föreligger ofta ett paradoxalt förhållningssätt, man slits mellan skräcken för att åka fast och längtan efter att få slut på det som pågår. I Olles fall framgår det tydligt och han tillägger i citatet ovan:

”Kanske var rånet ett rop på hjälp. Jag har ju bra grundvärderingar hemifrån.”

Även andra är inne på likartade tankegångar, som till exempel Pelle när han efter att ha spelat bort allt på ett stulet företagskort blev tagen av polisen och erkände sina försyndelser:

”Det kändes som en stor lättnad.”

Elsa var ingen större brottsling men ville ändå att något avgörande skulle ske:

”Det kändes som jag ville att det skulle gå åt skogen för att få hjälp.”

I andra fall kan emellertid samhällsingripanden med anstaltsvistelse som följd förstärka en redan påbörjad negativ avvikarkarriär.

Föräldrar, partner, barn m fl på gott och ont

Ofta tas avgörande beslut under starka påtryckningar från människor i den närmaste omgivningen. Föräldrar, partners, kamrater, arbetsgivare och andra.

Relationer till närstående kan, som framgår av många yttranden, vara en betydelsefull och dynamisk kraft både i positiv och negativ bemärkelse. Negativt är att de närstående kan ha pengar och värdeföremål som är åtkomliga och omvandlingsbara till spel. Den mest förslagne missbrukaren omfördelar helt enkelt de materiella tillgångarna inom familjen till sin egen fördel. Nega-

tivt är också de troskyldiga föräldrar som okritiskt stöttar sina barn när de hamnat snett.

Både negativt och positivt kan det vara att spelaren själv får ont samvete för att han tillfogar sina närmaste skada och att han sviker deras förhoppningar. I sämsta fall går han in i en depression med suicidtankar och handlingsförlamning som följd. Men den återvändsgränd han hamnar i kan också leda till ett efterlängtat uppvaknande. Särskilt under tryck från de närmaste:

Elsa: ”Min mamma gnällde jämt över mitt spelande, min bror gnällde, liksom min dotter och pojkvän. Det var jättejobbigt att höra dem.”

Pelle: ”Under hela hösten hade jag grubblat över hur det här skulle sluta. När flickvännen sen alltmer började utöva påtryckningar på mig började jag röra mig i rätt riktning.”

Sverker: ”Tjejen gav mig ett ultimatum.”

Josef: ”När vår dotter föddes slutade jag spela.”

När en vändpunkt inträffat kan familjen också vara ett stöd och hjälp vid nedtrappning och rehabilitering.

Elsa: ”Min särbo hängde med och spelade själv lite grann, men mest för att hålla ett öga på mig.”

Vacklan – återfall

Även om det finns starka skäl att sluta spela är vägen dit lång och krokig: tillfälliga uppehåll, vacklan, återfall, nya uppehåll väntar. Parallellen till alkohol- och narkotikamissbruk är uppenbar. En plötslig exponering av en maskin kan väcka gamla böjelser till liv. En summa pengar fungerar som ett inbjudningskort till vidare spel. Gamla tankestrukturer ligger ofta djupt förankrade hos den före detta spelmissbrukaren och bleknar bara sakta bort.

Många missbrukare är fångar i sitt förflutna. En vilja till förändring stöter på motstånd så länge de lever kvar i den miljö där problemen vuxit fram och frodats. Där finns kanske den enda trygghet de känner till. Men där finns också ”kamrater” som ständigt inleder dem i frestelse och andra som de har penningskulder till och helst vill undvika.

Kalle: ”Jag har stått och spelat bort allt jag äger och känt mig färdig med allt. Bestämt mig för att sluta. Plötsligt har någon lånat mig 500 kronor och allt har vänt, man har känt sig lycklig igen. Men bara en kort stund ty strax är allt borta. Man är dum i huvet.”

Pelle: ”Mamma fick ta hand om lönen när vi flyttade in mot centrum och kom närmare spelställena. Ett tag senare fick jag tillbaka en gammal spel-

skuld på 3 500 kronor. Det slog slint i huvet. Mamma var bortrest och jag ville inte ha så mycket pengar på mig. Var inte van att ha så stora summor, gick ut och spelade bort dem på två timmar.”

Elsa: ”Jag flyttade ut på landet för att komma ifrån alla problem, det vill säga bingohallen. Men jag mådde allt sämre och sämre. Började fara in till stan och spela på maskinerna i bingohallen. Var helt fast. Spelade bort allt, åt inte ordentligt, misskötte mig själv och barnet.”

Kenneth: ”Det gamla kommer ifatt en ibland. Jag hade en gammal skuld som måste betalas. Försökte mig återigen på spel. Men det misslyckades. Stal då från en klient på hemmet där jag jobbade som skötare. Mådde så dåligt av vad jag gjort så jag stannade hemma ett par veckor. Fick tillbaka självmordstankarna. Ringde sen till jobbet och erkände. Fick förklara för alla på jobbet vad som hänt. De gav mig åter ett ultimatum: sök vård annars får du sparken! Jag är nu sjukskriven.”

Lasse: ”I början av augusti började skolan, Komvux. Jag gav ett löfte till mig själv att sluta spela, eller bara spela med mycket små summor. Fram till november körde jag med diskret spel. Men sen dök en kompis upp som suttit på kåken. Han sa att han slutat med brott men spelade istället. Jag hängde med, delvis för att glömma problem som jag hade med mina föräldrar.”

Martin: ”När det tog slut med min flickvän triggades spelet upp.”

En fritidsspelare berättar: Jag hade två kompisar som insåg att spel inte var bra. De slog vad med varandra om att de skulle sluta båda två under ett års tid. Den som spelade först skulle betala femtusen till den andra. Jag såg att båda spelade i smyg.”

Några före detta missbrukare: visst går det att fortsätta, men ...

Inom spelvärlden finns också paralleller till förhållningssättet ”jag har varit alkoholist men kan numera sköta spriten.” Liknande hävdas av några före detta spelmissbrukare. Insikten om den egna svagheten gör dock att man i bästa fall är på sin vakt och mån om att aldrig förivra sig. En av de bästa medlen mot återfall är att man aldrig spelar ensam. Det kan få farliga konsekvenser.

Kalle: ”Jag spelar fortfarande lite grann. Både jag och tjejen tycker det är roligt. Nu kan jag lämna ett bord med lite vinst innan det stänger – eller med ett par hundra i förlust. Känner mig stolt, börjar få insikt.

Tjejen och jag har en överenskommelse, jag spelar inte om hon inte är med. Nån enda gång per år blir det för mycket men annars hård disciplin.

Så länge jag har min flickvän och hennes dotter känner jag mig trygg. Skulle jag förlora dem är risken stor att allt rasar.”

Frans: ”Om jag spelar idag sätter jag 100 kronor, vinner jag går jag. Förlorar jag går jag också trots att jag blir förbannad. Jag spelar aldrig ensam nu för tiden. Det är bra att spela med en kompis för han kan säga till när det är dags att sluta.”

Några nedslag i en spelmissbrukares liv

Efter att ha vunnit över 30 000 kronor på en färja försökte Josef hitta nya spelmöjligheter. Han berättar hur livet sen utvecklades för honom:

”Jag letade efter ställen att spela på. Pubar, discon och andra, men jag var bara 16 och släpptes inte in. Stod i fönstren och kikade in med fickorna fulla med pengar. Då träffade jag en tjej som var 18 år och genom henne kom jag in på ett disco, de trodde att jag var lika gammal.

Spelandet var nytt för henne och nästan också för mig. Nu började spelet med mina 30 000. Det blev Jack Vegas för oss tre fyra år framåt. Första natten höll vi på från sju på kvällen till fem på morgonen, vi spelade bort 12 000 kronor.

Vi sov till 12 dagen efter. När vi vaknade kändes ingen depression utan den enda tanken var: tillbaka och spela! Vi fick komma redan på eftermiddan, ägaren var bosnier och han visste att jag hade pengar.

Andra dagen både vann och förlorade vi. Den totala förlusten blev 3-4000. Sen tillbaka nästa dag igen och efter tio dar var alla pengar slut. Då fanns ingen annan lösning än att ta av hennes pengar. Hon hade rika föräldrar och hade sparat en del. Sen gick hon till pantbanken med sina smycken.

Efter sex-sju veckor blev det kris. Då hade jag listat ut att min far gömt en anseelig summa under mattan i vardagsrummet, hundratusen D-mark. Jag tog 60 000 av dessa och när det upptäcktes efter tre veckor blev det ett våldsamt bråk. Men de fattade aldrig att jag var spelberoende.

Då fick jag tjejen att börja ta ut från sina föräldrars konton. Det upptäcktes och vi ställdes mot väggen. Samtidigt hade hon fått alkoholproblem på grund av dåligt samvete. Det hade aldrig jag för min del.

Vad hände sen? Jo, jag gick till Thorn och hyrde TV och video som jag genast sålde. Hyrde också från ONOFF och andra. Det tog ett par år innan det upptäcktes.

Spelandet som en variabel av tillståndet i relationen

Josefs relation till sin flickvän visar vilken bräcklig grund den vilade på. När flickvännen tidigare insett att han var spelmissbrukare och ville att han skulle sluta hade han blivit aggressiv och slagit henne. Till slut lämnade hon honom, ett beslut som livligt understöddes av hennes föräldrar.

När flickvännen senare upptäckte att hon var gravid kunde hon trots allt inte låta bli att skicka en del pengar till honom. Motivet till denna handling var, som Josef uttryckte det, ”ett försök att förhindra att jag, den blivande fadern, inte skulle trassla till det för mig genom att skaffa pengar på annat sätt.”

När dottern så föddes slutade han att spela. Han gjorde uppehåll i fyra månader. Sen blev deras förhållande mera spänt. ”Tjejen började ignorera mig och antydde till och med att flickan inte var min. Dessutom kom jag alltmer i konflikt med hennes föräldrar.”

Nu började de glida isär och han återtog spelandet, till en början i liten skala och i smyg för att inte minska möjligheten att få träffa barnet. När han ett år efter barnets födelse råkade få reda på att den forna flickvännen hade en annan ”blev det kris och jag började spela på allvar igen.”

Efter något år träffade han en ny kvinna och spelade tillfälligt mindre. Men han hade förlorat så mycket att det ”plötsligt brakade loss för att jag måste helt enkelt vinna tillbaka mina förlorade pengar.” Den nya kvinnan som också blev gravid gav honom massor av ultimatum, något som han först ignorerade, men till slut fann berättigade.

Han kände sig nu så trött och sliten, trött på poliser, på allt trassel, ”jag började bli galen.” Han led av minnesluckor, depression, och tyngdes av suicidtankar. Han ringde sin släkt som hjälpte honom att betala alla privata skulder. Sen kontaktade han sociala myndigheter och fick plats på en vårdanstalt för spelberoende där han vistades i tre månader och blev spelfri. Efter något halvår hade han ett återfall men har sedan dess lyckats lämna sitt missbruk.

Förhållandet med den andra kvinnan överlevde återfallet men framtiden för dem är oviss. Hon vill helst bryta upp men han vill att de skall fortsätta. Kanske blir det som han vill, om inte av andra skäl än att hon, som Josef säger, ”inte vågar leva ensam.”

Slutord

En del unga människor drabbas av beroenden som hotar deras psykiska och kroppsliga hälsa och kan leda till en tillfällig eller livslång sänkning av deras livskvalitet. Orsaken till att man hamnar i självförstörande spelmissbruk har diskuterats i denna rapport med utgångspunkt från intervjuer med både spelberoende och fritidsspelande personer.

Det finns ingen enkel schablonbild av den person som är benägen att utveckla ett spelberoende. Tidiga positiva erfarenheter av spel kombinerat med vissa personlighetsdrag och hög exponering är några avgörande faktorer. När ett missbruk har etablerats hamnar spelaren ofta i en negativ utvecklingsspiral som påminner om de förhållanden som alkohol- och narkotikamissbrukare lever under. För många står vägen öppen mot utarmade levnadsförhållanden och asocialitet. Tidiga tecken är skolkning eller frånvaro på arbetsplatsen som leder till utstötning och försämrad ekonomi. Man hamnar i en ond cirkel med penninglån från vänner och bekanta (som ofta inte betalas igen), försäljning av egnas och närståendes ägodelar är det första steget mot en alltmer asocial livsföring. För några går steget vidare till uppenbar kriminalitet som bedrägerier och inbrott. Parallellt med detta sker en successiv avtrubning av rättsmedvetandet – man lever i en pressad situation och ”tvingas” ta till åtgärder för att klara upp sin livssituation. Åtgärder som man tidigare i livet stått helt oförstående inför. I det här stadiet är förnekelsen av att man har spelproblem ofta mycket stark.

Den hopplöshet och utarmade livsföring som ett långvarigt spelmissbruk för med sig kan dock till slut leda till ett uppvaknande och bli ett starkt incitament till att försöka få en förändring till stånd. Viljan, motivationen, är, om inte ett tillräckligt så dock ett nödvändigt villkor för att detta skall ske. Närstående personer kan bidra med stöd och hjälp och i vissa fall kan också vård från samhällets sida erbjudas.

Som avslutning låter vi Kalle säga några visdomsord. Ord som härrör från en djup och långvarig erfarenhet av ett beroende som under många år hade makten över hans liv:

”Det bästa vore förstås om man aldrig hade provat på det här med spel när man var ung. Hade man då haft rätt insikt hade det aldrig skett det som skedde.”

Och han tillägger: ”Om jag kunde konservera den där känslan man har när man spelat bort allt man äger och lägga den på burk och sälja den till alla ungdomar skulle ingen stoppa in den första hundralappen.”

Referenser

Custer R L, Milt H (1985). *When Luck Runs Out*. New York: Facts On File Publications.

Edington W R, Cornelius J A (1993). (Eds.) *Gambling behavior & problem gambling*. Reno: Institute for the Study of Gambling and Commercial Gaming, College of Business Administration, University of Nevada, Reno.

Edström A (2002). *Spelfällan*. Spelfällans förlag.

Griffiths M (1998). *Gambling into the Millennium*. Issues of concern and potential concern. Keynote address at the National GamCare Conference, May 6th, 1988, UK.

Helling S (1995). *Full på folköl*. Sober.

Jacobs D F (1989). A general theory of addictions: Rationale for and evidence supporting a new approach for understanding and treating addictive behaviors. I: H J Schaffer, S A Stein, B Gambino, T N Cummings (Eds) *Compulsive gambling. Theory, research and practice*. Lexington, Massachusetts: Lexington Books. Nevada.

Jonsson J, Andrén A, Nilsson T, Svensson O, Munck I, Kindstedt A, Rönnerberg S (2003). *Spelberoende i Sverige – vad kännetecknar personer med spelproblem?* Rapport 2003:22. Stockholm: Statens folkhälsoinstitut.

McMillen J (1996). *Gambling cultures. Studies in history and interpretation*. London: Routledge.

Meyer G, Bachmann M (1993). *Glücksspiel. Wenn der Traum vom Glück zum Alptraum wird*. Berlin: Springer-Verlag.

Rogers R M (1997). *Seducing America. Is gambling a good bet?* Grand Rapid, Mich.: Baker Books.

Rönnerberg S (1993). *Problemet spelberoende – en översikt med tonvikt på spelberoendets konsekvenser*. Socialhögskolan: Stockholms universitet.

Rönnerberg S, Volberg R, Abbott M, Moore L, Andrén A, Munck I, Jonsson J, Nilsson T, Svensson O (1999). *Spel och spelberoende i Sverige. Rapport nr 3 i Folkhälsoinstitutets serie om spel och spelberoende*. Stockholm: Folkhälsoinstitutet.

Taber J I, Boston M D (1989) *Developmental vulnerability and dysphoria in the etiology of addictive behaviour*. Unpublished manuscript.

Några fakta om spel och spelberoende

Hur många spelar

I en representativ undersökning om spelvanor år 1999 (Rönnberg et al, 1999) uppskattade professor emeritus Sten Rönnberg med forskarlag andelen aktuella spelberoende personer i Sverige till ca 0,6 % i åldrarna 15–74 år. Det innebär ca 38 000 personer. Ytterligare 1,4 % eller ca 90 000 personer uppskattades vara aktuella problemspelare med mildare problematik men i riskzonen för att utveckla ett spelberoende. Män, ungdomar och invandrare var överrepresenterade bland dem med spelproblem. Enligt studien kan vissa spel anses vara mer beroendeframkallande, bl a automatspel, roulettspel, hästspel, oddset och bingo.

År 2000 bildades Spelberoendes Riksförbund. Föreningsverksamhet med informationsmöten och kamratstödsträffar har dock bedrivits sedan 1989 på olika platser i landet. Spelberoendes Riksförbund är en partipolitisk och religiöst obunden sammanslutning som vill verka för att förebygga och avhjälpa spelberoende. Spelberoendes Riksförbund har lokalföreningar som arbetar i enlighet med riksförbundets mål på en lokal nivå med information och kamratstödsträffar för spelberoende och anhöriga.

Spelberoende enligt DSM IV

Inom psykiatrin och forskningen behöver man mått och definitioner för att kunna skaffa sig relevanta kunskaper om olika fenomen. Förenklat kan man säga att enligt DSM IV föreligger spelproblem när man svarar ”Ja” på 3-4 av nedanstående påståenden och spelberoende på fem eller fler påståenden.

Jag...

1. tänker ständigt på spel.
2. behöver spela oftare och med allt större summor för att få den önskade spänningseffekten.
3. har flera gånger misslyckats med att kontrollera, begränsa eller sluta upp med mitt spelande.
4. blir rastlös eller irriterad när jag försöker begränsa eller sluta med mitt spelande.
5. spelar för att slippa tänka på problem eller för att söka lättnad från dem (t ex ensamhet, skuld, ångest, nedstämdhet).
6. spelar för att försöka täcka tidigare förluster.
7. ljugar för anhöriga, terapeuter och andra personer för att dölja hur mycket jag egentligen spelar.

8. har begått brott som förfalskning, bedrägeri, stöld eller förskingring för att få pengar till mitt spelande.
9. har riskerat eller förlorat någon viktig personlig relation, utbildnings- eller karriärmöjlighet på grund av spelandet.
10. räknar med att andra kan ordna fram pengar för att lösa de ekonomiska problem som uppstått på grund av spelandet.

Det anses vara ett varningstecken om man uppfyller en eller ett par punkter och man kan då behöva någon form av hjälp.

De största spelarrangörerna

Svenska Spel

Svenska Spel hade en omsättning på 17,9 miljarder kronor år 2002. Vinnarna fick tio miljarder. Bolagets vinst blev 4,2 miljarder, av dem gick 3,3 miljarder direkt till statskassan och resten till idrottsrörelsen. Då ingår överskottet från värdeautomaterna som är öronmärkta till ungdomsidrott och annan ungdomsverksamhet.

ATG – AB Trav & Galopp

ATG hade en omsättning år 2002 på 10,2 miljarder. Cirka 7 miljarder gick till spelarna i vinster, drygt 1,1 miljard till staten och drygt 1,4 miljarder till hästsporten.

V75 är ATGs största spel och det näst största i landet efter värdeautomaterna. V75 omsätter 3,6 miljarder. Andra ATG-spel är Dagens Dubbel, Vinnare o plats m fl.

Folkspel – Bingolotto

Folkrörelsernas samarbetsorganisation för spel och lotterier har sin viktigaste produkt i Bingolotto som under år 2002 omsatte knappt 2,8 miljarder. Hela överskottet efter utbetalda vinster går till idrottsrörelsen och andra anslutna föreningar.

